

Aktuális közép- európai folyamatok a koronavírus évében

*A Gróf Bethlen István
Kutatóközpont évkönyve 2020*

**Szerkesztette:
Fekete Dávid**

AKTUÁLIS KÖZÉP-EURÓPAI
FOLYAMATOK
A KORONAVÍRUS ÉVÉBEN

*A Gróf Bethlen István Kutatóközpont
évkönyve 2020*

AKTUÁLIS KÖZÉP-EURÓPAI FOLYAMATOK A KORONAVÍRUS ÉVÉBEN

*A Gróf Bethlen István Kutatóközpont
évkönyve 2020*

Szerkesztette:
Fekete Dávid

Győr, 2020

Szerkesztette:
Fekete Dávid

Lektorálta: Czákó Katalin

Szerzők: Dömötör Mihály, Fekete Dávid, Morvay Szabolcs, Oszter Bettina, Tarró Judit

Műszaki szerkesztés és nyomdai előkészítés: Infoartnet Kft.

Kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft.

ISBN 978-615-5776-54-0

A nyári egyetem szervezését és a kötet megjelenését támogatták:

Gróf Bethlen István Kutatóközpont

Magyar Export-Import Bank Zrt.

Széchenyi István Egyetem

Universitas-Győr Nonprofit Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

- 7 FEKETE DÁVID | A koronavírus éve és a tudományos közélet: kihívások és lehetőségek a Gróf Bethlen István Kutatóközpont számára
- 13 DÖMÖTÖR MIHÁLY | Teleki Pál a magyar földrajztudomány szolgálatában
- 31 TARRÓ JUDIT | Agrár-felsőoktatás Kelet-Közép-Európában – Magyarország és Lengyelország
- 47 OSZTER BETTINA | A külföldön született győri lakosok kapcsolatainak elemzése egy korábbi kutatás tükrében
- 71 FEKETE DÁVID | Koronavírus: Újabb rizikófaktor a járműiparban
- 77 FEKETE DÁVID | Éledező járműgyártás Európában
- 83 MORVAY SZABOLCS | Covid-19 és a kultúra – Fiume és Galway, Európa Kulturális Fővárosai a koronavírus markában

A koronavírus éve és a tudományos közélet: kihívások és lehetőségek a Gróf Bethlen István Kutatóközpont számára

„Eddigi rendezvényeink sikerén felbátorodva arra törekszünk, hogy a jövő évben is folytassuk kutatásainkat, tudományszervezői és disszeminációs tevékenységünket” - írtam tavalyi évkönyvünk előszavának zárómondataként, melyhez híven a Gróf Bethlen István Kutatóközpontban nagy elképzelésekkel vágtunk neki a 2020-as esztendő tudományos munkáját illetően. Tettük ezt joggal, hiszen 2016-ban alapított kutatóközpontunk az elmúlt években számtalan értékes kezdeményezést valósított meg. Kutatóközpontunk a Széchenyi István Egyetem tudásbázisán működő önálló kutatási egység, a multidiszciplináris társadalomtudományok területén végez kutatásokat, kapcsolódik az egyetem tananyagának folyamatos fejlesztéséhez, továbbá az új tudományos eredmények megfelelő disszeminációjához. A kutatóközpont keretében végrehajtott kutatási programok elsősorban a közgazdaságtudomány, a regionális tudomány, a politológia, a földrajztudomány és a geopolitika módszereit alkalmazzák.

A kutatóközpont fontos célja, hogy a fenti tudományterületeken tovább erősítse a Széchenyi István Egyetem kutatói bázisát, új tudományos eredményekkel gyarapítsa az egyes kutatási területeket, bővítse az egyetemen oktatott ismereteket, hozzájáruljon a kutatói utánpótlás biztosításához. A kutatóközpont deklarált célja, hogy az új tudományos eredmények hazai és nemzetközi disszeminációjához nagy mértékben hozzájáruljon, így tanulmánykötetek, kézikönyvek kiadásával, magyar és idegen nyelvű konferenciák szervezésével, nemzetközi konferenciákon való részvétellel, folyamatos publikációs tevékenységgel biztosítsa a kutatási eredmények széleskörű megismertetését és hozzáférhetőségét. A kutatóközpont deklarált célkitűzése, hogy partnere legyen a magánszférából érkező kezdeményezéseknek, így vállalkozások számára is széleskörű szolgáltatásokat nyújtson a hazai és a nemzetközi gazdasági, politikai folyamatok tudományos igényességű elemzésével.

Kutatóközpontunk első kutatási programja 2017-ben a „Modern városok Magyarországon” címet viselte, a kutatás keretében elvégeztük a Modern Városok Program ex ante elemzését. 2018-ban rendeztük meg első alkalommal a Gróf Bethlen István Erdélyi Nyári Egyetemet Kolozsváron és Gernyeszegen. A Kárpát-medence különböző fejlődési kérdéseit körüljáró tudományos rendezvény számtalan kapcsolatot teremtett kutatóközpontunk és a határon túli magyar kutatók között.

2019-ben is számtalan kutatás és program zajlott a kutatóközpontban. Második alkalommal került megrendezésre a Gróf Bethlen István Erdélyi Nyári Egyetem. A rendezvény helyszínválasztása azt a célt is szolgálta, hogy a kutatóközpont erősítse kapcsolatait a határon túli magyar tudományos-szellemi műhelyek irányába, elősegítve a további közös kutatásokat, kapcsolódási pontokat. A nyári egyetem egyik fő helyszíne a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem marosvásárhelyi egysége volt, itt zajlott a plenáris előadások egy része, ahol az előadók az erdélyi magyar felsőoktatás jelenlegi helyzetét mutatták be. Gróf Bethlen István, a kutatóközpont névadója előtti tisztelgés gyanánt a plenáris előadások másik részére, továbbá a fiatal kutatók prezentációira az egykori miniszterelnök szülőhelyén, a geryeszegi Teleki-kastélyban került sor. A nyári egyetem keretében több megemlékezést és koszorúzást is tartottunk: a marosvásárhelyi Rákóczi-szobornál az emlékévk keretében tisztelegtünk, Gróf Bethlen István szobrát pedig Geryeszegen és Székelyudvarhelyen koszorúztuk meg. A nyári egyetem mellett a kutatóközpont 2019-ben is szervezett nemzetközi konferenciát Győrben a kreatív gazdaság témakörében, megemlékezéssel tisztelgett névadója születésének évfordulóján, továbbá tematikus szekciót szervezett a Regional Studies Association kelet-közép-európai konferenciáján Lublinban.

Eddigi sikereinken felbuzdulva tehát 2020-ra is számos elképzeléssel rendelkezünk. Tematikus szekciót hirdettünk a Regional Science Association a 2020. júniusi éves konferenciájára, mely Ljubljanában került volna megrendezésre. A meghirdetett szekció *The Current Role of Orders of Monks in Local Economic Development* címet viselte, s célul tűzte ki, hogy találkozási lehetőséget biztosítson a regionális tudomány azon művelői számára, akik a szerzetesrendek helyi gazdasági hatásaival foglalkoznak, vagy a téma iránt érdeklődnek. A témaválasztás a kutatóközpont 2019-es tudományos munkásságához is kapcsolódott, hiszen ebben az évben készítettük el a Győri Szent Mór Bencés Perjelség fejlesztési stratégiáját, ezzel mintegy bepillantást nyerve és engedve a szerzetesrendek helyi hatásaiba. Felkeltette kíváncsiságunkat a téma, szerettünk volna nemzetközi példákat is látni. (Zárójelben jegyzem meg, hogy szeptembertől témavezetésemmel egy kiváló doktorandusz hallgató kezdte meg kutatását a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában, mely tudományos vizsgálódás a bencések kelet-közép-európai hatásaira fókuszál.) 2020 márciusának első napjaiban küldtük ki idei nyári egyetemünk felhívását, mely már a harmadik lett volna a sorban, idei témaként az „Átalakuló régiók, városok – 100 évvel Trianon után” címet adtuk, mellyel a Nemzeti Összetartozás Évéhez is csatlakoztunk volna a trianoni békediktátum 100. évfordulóján. A koronavírus ugyanakkor mindkét tervünket jócskán felülírta.

Most, 2020 novemberében, a vírus második hullámának kellős közepén, visszatekintve a tavaszi időszakra, bátran mondhatjuk, hogy az élet számos területét átalakította a vírushelyzet, s nem volt ez másképp a tudományos tevékenységek esetében sem. A ljubljanoi konferenciát 2022 nyarára halasztották, s kénytelenek voltunk lemondani hagyományos nyári egyetemünket is. A vírushelyzet nagyban szűkítette személyes konzultációs lehetőségeinket, a digitális oktatásra történő tavaszi átállás még inkább minimalizálta a személyes kapcsolatainkat. Mindezek ellenére nem csüggedtünk, s a járvány első hulláma idején igyekeztünk online tartalmakat gyártani. Elindítottuk a BIK-Elemzések sorozatunkat, melyben aktuális kérdéseket boncolgatunk szakértő elemzések formájában, továbbá több videós elemzéssel is jelentkeztünk a kutatóközpont facebook-oldalán. Az idei évben született elemzések közül hármat is közreadunk évkönyvünkben, melyek közül kettő a koronavírus járműiparra gyakorolt hatásaival foglalkozik, míg további egy tanulmány az Európa Kulturális Fővárosa programsorozatban bekövetkezett változásokra koncentrálna.

Fájó veszteség, hogy idei erdélyi nyári egyetemünket nem szentelhettük a trianoni békediktátum évfordulójának, továbbá az is, hogy az elmaradt esemény miatt idei évkönyvünk a tavalyinál jóval vékonyabbra sikeredett. Ugyanakkor örömmel fogadtuk be Dömötör Mihály remek tanulmányát, mely a XX. század első felének kiemelkedő személyisége, Gróf Teleki Pál földrajztudományi munkásságát mutatja be, ezer szállal kötődve a száz esztendővel ezelőtti eseményekhez. Jelen évkönyvben olvasható még egy korábbi kutatásunk adatbázisának eddig fel nem tárt összefüggéseit bemutató elemzés, továbbá egy agrárfelsőoktatás témájában született írás is.

Bízunk benne, hogy a 2021-es esztendő tudományos közösségünk szempontjából több lehetőséget, több sikert, s minél több személyes találkozást tartogat majd.

Fekete Dávid
a kötet szerkesztője

TANULMÁNYOK

Teleki Pál a magyar földrajztudomány szolgálatában

Absztrakt

Teleki Pál a XX. századi magyar történelem egyik kiemelkedő alakja, hiszen két ízben töltötte be a miniszterelnöki posztot. Miniszterként segítette az aktuális kormányok munkáját, illetve számtalan titlust kapott a tudomány és az oktatás területén is. Az ország mellett azonban a magyar földrajztudomány – mely a XIX. század utolsó évtizedeiben kezdett kibontakozni – is sokat köszönhet Teleki Pálnak, hiszen a tudományág területén végzett munkássága és elért eredményei nem csak hazai, hanem nemzetközi szinten is kiemelkedőnek mondhatóak. Gazdaság és politikai-földrajzi munkái emellett, hogy a geográfia tudományágát páratlan értékekkel gazdagította, szolgálták hazánkat is nehéz, kilátástalan időszakokban. Teleki Pál egyszerre volt politikus és geográfus, államférfi és tudós. Életútja több szempontból is értékelhető, mely komplexitásból a geográfiai munkássága talán még kevésbé feltárt a széles közönség előtt.

Kulcsszavak: földrajztudomány, politika, magyar történelem, kartográfia, nemzet

Abstract

Pál Teleki is one of the outstanding figures of 20th century Hungarian history, having twice served as prime minister, helping the work of current governments as a minister, and receiving numerous titles in the field of science and education. However, in addition to the country, Hungarian geography - which began to grow in the last decades of the 19th century - owes much to Pál Teleki, as his work and achievements in the field are prominent not only domestically, but also internationally. His economic and political-geographical works, in addition to enriching the field of geography with unparalleled values, also served our country during difficult, hopeless periods as well. Pál Teleki was a politician and a geographer, a statesman and a scientist in one person. His life can be evaluated from several perspectives, from the complexity of which his geographical work is perhaps even less revealed to the general public.

Keywords: geography, politics, Hungarian history, cartography, nation

1. BEVEZETÉS

Teleki Pál neve ismerősen csenghet az értő olvasó fülében, hiszen közelmúlt történelmünk meghatározó személyisége: kétszeres miniszterelnöke, több ízben szakminisztere, nagyhatású tudósa, keresztény államférfije. Idei, 2020-as évünkben talán még szélesebb tömegek felé jutott el neve, hiszen centenáriumban emlékeztünk meg az 1920-as trianoni békediktátumra, mely kezdőévét jelentette annak a történelmi korszaknak, amelyben Teleki Pál több ízben az ország első embere, illetve amelynek alapjaiban meghatározó vezető személyisége lesz. A két világháború közötti időszak során két alkalommal tölti be a miniszterelnöki posztot (1920. július 19. – 1921. április 14., valamint 1939. február 16. – 1941. április 3.),^[1] e mellett meghatározó szerepet tölt be 1920-ban a trianoni békedelegációban, valamint a korszak folyamán társadalom és gazdaságtudományi munkásságával segíti az ország építését, az aktuális politikai vezetés munkásságát, döntéshozatalát. Teleki Pál politikus volt a szó nemes értelmében, de életét szinte akkora mértékben határozta meg a tudományokban, elsősorban a földrajztudományban való elmerülés, az oktatás, a nevelés ügye is. Emiatt életpályája nem csak politikai, hanem földrajztudományi szempontból is megközelíthető, tanulmányozható.^[2] Sajnálatos, hogy politikai szerepvállalása miatt – főként a szocializmus évtizedeiben tudományos munkássága, illetve a magyar földrajztudományban betöltött páratlan szerepét sem ismerték el, személye háttérbe szorult. Teleki Pál azonban manapság is az egyik legtöbbit emlegetett és sok esetben idézett személye a két világháború közti időszaknak.^[3] A tanulmány célja tehát Teleki Pálnak a magyar földrajztudományban betöltött szerepének, illetve azon munkásságának bemutatása, amely során a geográfia segítségével próbálta az ország társadalmi-gazdasági életét javítani, sorsát jobbra fordítani, az ország jó hírnevét és a magyar földrajztudomány sikereit a nagyvilágban terjeszteni.

[1] Romsics Ignác (2017): *A Horthy-korszak*, Helikon, Bp.

[2] Ablonczy Balázs (2018): *A Miniszterelnök élete és halála*, Jaffa, Bp.

[3] Uo.

2. A KEZDETEK

Teleki Pál 1879. november 1-jén született Budapesten, a József nádor téri Teleki-palotában. Gyermekkorát a család ősi birtokán, a Nagybánya közelében fekvő Pribékfalván töltötte, az itt szerzett gyermekkori élmények és tapasztalatok végigkísérik majd egész pályafutását. Középiskolai tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte, majd felsőfokú tanulmányokat folytatott a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán 1897 és 1901 között.^[4] Földrajzi pályaeorientációját illetően fontos tényező, hogy ez idő tájt földrajzi és szociológiai előadásokat is hallgatott, valamint 1903-ban – amikor államtudományi doktori oklevelet szerzett – gyakornoki állást kapott Lóczy Lajos (1849–1920) földrajz tanszékén.^[5] A fiatal Teleki hat évig tanult és dolgozott Lóczy mellett.^[6] Ugyancsak nagy hatással voltak rá első külföldi útjai, 1897 vagy 1898 nyarán Londonban, Ostendében és a Rajna-vidéken tett utazásokat. A földrajz felé való orientációjában nem lehet pontosan tudni, hogy ki volt rá hatással. A kezdeményezők között lehetett egykori földrajztanára, Bartos József vagy a híres Afrika-utazó, Teleki Sámuel is.^[7] Az utóbbi személy minden bizonnyal hamar megszerettette a geográfiát az ifjú Telekivel, aki a sáromberki kastélyban számtalan elbeszélést hallott a kelet-afrikai felfedező utakról a Rudolf és Stefánia tavak vidékéről, a Teleki-vulkán felfedezéséről. Talán itt ragadta meg először a Föld természeti jelenségeit és az ember életkörülményeit átfogóan magyarázó geográfia tudománya.^[8] Miután 1898-ban, mikor bemutatta a Magyar Földrajzi Társaságban első földrajzi orientációjú dolgozatát az ázsiai felfedező utazások történetéről, figyelme a következő két évtizedben a felfedezéstörténet, illetve a kartográfiatörténet felé fordult. Ez majd csak az 1910-es évek második felében fordult az ember és a táj kapcsolatának problémájára, annak kérdéskörére.^[9]

[4] Romsics Ignác (2017): i. m.

[5] Uo.

[6] Both Mária (2016): A geográfia történeti útja Teleki Pál szerint. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.-Gödöllő. 39–52.

[7] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[8] Kubassek János (2011): *Teleki Pál a magyar politikai földrajz atyja*. Magyar Tudomány, 172(8.). 987–996.

[9] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

1. ábra: A Magyar Földrajzi Társaság 50. éves jubileumi gyűlésének zárónapja 1922. május 7-én, balra Teleki Pál, középen József Ferenc főherceg, mellette díszmagyarban Cholnoky Jenő

Forrás: Fortepan/Cholnoky Tamás

Lóczy Lajos hamar felismerte tanítványa kimagasló képességeit, szerteágazó érdeklődését. Lóczy 1877 és 1880 között részt vett a Széchenyi Béla vezette kínai expedícióban, ahol főként geológiai kutatómunkát végzett.^[10] Személye a századforduló időszakára a magyar geográfia vezetője, tudományos formálója lett. Igaz Lóczy nem volt földrajzi végzettségű, valamint földrajzi szemléletét is átítatta a geológia, azonban nyitott volt minden irányzat felé. Erre a szemléletére utal a monumentális *Balaton-monográfia* is, mely az ő irányítása alapján készült 1890

[10] Kubassek János (2011): i. m.

és 1920 között.^[11] Teleki így emlékezett vissza egykori tanárára 1930. májusában Lóczy halálának tizedik évfordulóján: „*A materialista XIX. század természettudós gyermeke. Legalább így ismertük őt. Annak a kornak lendülete ragadta magával, ha lelkének mélyén messzebb járó gondolatok szunnyadtak is. (...) Bámulatos gyors és éles megfigyelőképessége, synthesisének nagyszerűsége és gyorsasága egész új világokat nyitott tanítványai előtt.*”^[12]

3. AZ ELSŐ SIKEREK

A magyar földrajztudomány intézményrendszere ebben az időben meglehetősen fejletlen volt, csupán két tanszékkal rendelkezett Budapesten és Kolozsváron. A magyar földrajztudomány fontos műhelye a Magyar Földrajzi Társaság adta ki a tudományág egyetlen folyóiratát, a Földrajzi Közleményeket.^[13] Itt jelent meg Teleki első cikke 1899-ben *Korszakok az ázsiai felfedező utazások történetében címmel.*^[14] A rövid tanulmányhoz Teleki óriási forrásanyagot dolgozott fel, mind politikai-történelmi, mind földrajzi szempontokat is figyelembe véve.^[15]

A századforduló időszakában a magyar földrajztudomány szemlélete is kezdett megváltozni. Az addig jellemző – Carl von Ritterhez köthető – természetföldrajzi irány kezdett veszíteni lendületéből. Ennek az irányzatnak az elterjesztésében hazánkban óriási szerepet kapott Hunfalvy János (1820–1888), aki az első magyar földrajzi tanszék vezetője volt.^[16] A tudományág új irányvonalát Friedrich Ratzel (1844–1904) ember- és politikai földrajzi kutatásai jelentették. Ratzel elméletei meghatározták a magyar földrajztudományt is, azonban hegemoniára nem tett szert. Ratzel úgy értelmezte a földrajzot, mint a legnagyobb terjedelmű tudományt, melynek feladata és fő célja a Föld felszínének kutatása és leírása, amely két nagy részre oszlik a természet (fizikai) és a társadalom (ember) földrajzra.^[17] Az új irányzat minden bizonnyal nagy hatással volt Teleki – 1904-ben megalkotott – államtudományi doktori értekezésére, melynek címe: *Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez.* Itt már jelentkezett Teleki összetett látásmódja, dialektikus szemlélete, valamint interdiszciplinaritása.^[18] Több tudományos szervezetnek is tagja lett ez idő tájt: 1899-ben a Magyar Földrajzi Társaságnak, ugyancsak 1899-ben a Természettudományi Társulatnak és 1900-ban a Néprajzi Társaságnak. 1906-ban a Földrajzi társaság választmányába is bekerült. Az 1900-as évek elején

[11] Cholnoky Jenő (1920): *Lóczy Lajos.* Földrajzi Közlemények, 48(6-10.).

[12] Teleki Pál (1930): *Lóczy Lajos az ember és a professzor.* Földrajzi Közlemények. 103-105.

[13] Ablonczy Balázs (2005): *Teleki Pál.* Osiris, Bp.

[14] Teleki Pál (1899): *Korszakok az ázsiai felfedező-utazások történetében.* Földrajzi Közlemények. 15-20.

[15] Both Mária (2016): i. m. 39-52.

[16] Ablonczy Balázs (2005): i. m.

[17] Hajdú Zoltán (1998): *Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban.* Tér és Társadalom, 3. 96-99.

[18] Kubassek János (2011): i. m.

Teleki sokat foglalkozott térképésztörténettel. Leírást készített a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzött XV. és XVI. századi térképekről.^[19] Tudománytörténeti szempontból nagyértékű felfedezés volt Gratius Benincasa XV. századi atlasza – mely az alapító Széchenyi Ferenc egykori hagyatékából került elő –, mivel az nem szerepelt az európai gyűjteményekben fellelhető példányok között. Teleki 1905-től kezdett foglalkozni Japán és Amerika kartográfia-történetével, amely során Japán és Észak-Amerika között húzódó távolság nagyságát vetette össze a korabeli feltételezésekkel.^[20] Az eredményeket 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémián, valamint a Genfben megrendezett Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson mutatta be, az *Atlasz a Japáni szigetek cartographiajának történetéhez* címmel. Ezt a hatalmas munkát és ismeretanyagot a Francia Földrajzi Társaság Jomard-díjjal jutalmazta, valamint beválasztották a genfi nemzetközi földrajzi kongresszus régi térképekkel foglalkozó bizottságába és mondhatni, hogy Teleki tudományos pályafutását e művel alapozta meg.^[21] A munka Japán felfedezésének térképtörténeti feldolgozása és egyben kutatástörténeti áttekintés is.^[22] 1908-ban már felmerült, hogy Telekit megválasztanák a Magyar Földrajzi Társaság elnökének, azonban ezt ő ekkor nem fogadta el. Lóczy hathatós közbenjárásának eredményeként azonban 1911. március 30-án tartott közgyűlésen a Földrajzi Társaság főtitkárává választották. Ezt követően Teleki lázas munkába fogott és folyamatosan új tervekkel állt elő. Ezek közül nem mind, vagy csak töredékesen valósult meg. 1912-ben létrejött – Teleki ötletének köszönhetően – a Társaság gazdaság-földrajzi szakosztálya, amely hozzájárult a plurális földrajzi szemlélet itthoni kialakulásához.^[23] A gazdasági földrajz formálódásában a franciák, a németek és az angolszászok jártak az élen. A magyar földrajztudomány meglehetősen követő jellegű volt: a német földrajz dominanciája mellett a másik két földrajztudomány is erőteljesen hatott, ez egyértelműen kimutathatók Teleki életművében is. Az amerikai hatások az 1912. évi transzamerikai utazása, szakmai útja során erősödtek meg nála.^[24]

4. TANULMÁNYÚT AZ USA-BAN ÉS A TURANIZMUS

A transzkontinentális utat az Amerikai Földrajzi Társaság hatvanadik születésnapja alkalmából szervezte, melyre a Magyar Földrajzi Társaságnak is küldtek meghívót: magyar tudósokat is szívesen látnak az exkluzív nemzetközi csapat-

[19] Teleki Pál (1906): *A XV. és XVI. századok kartográfiajának egy-egy emléke a Nemzeti Múzeumban*. Földrajzi Közlemények, 34. 280–287.

[20] Both Mária (2016): i. m. 39–52.

[21] Kubassek János (2011): i. m.

[22] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[23] Uo.

[24] Hajdú Zoltán (2016): Teleki Pál USA-képe. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 73–85.

ban.^[25] Budapesten Cholnoky Jenőt és Teleki Pált jelölték ki, hogy képviseljék az országot és a magyar földrajztudományt a jeles eseményen. Cholnoky nemzetközileg elismert tudományos tevékenysége alapján, Teleki pedig térképtörténeti munkássága és főtitkári pozíciója révén került kijelölésre.^[26] Az utazás során Teleki megismerte az Amerikai Egyesült Államok tájait, nagyvárosait, jelentősebb iparvidékét, legfontosabb mezőgazdasági területeit, politikai rendszerét és közigazgatását. Ez az utazás nagy hatással volt Teleki világgépének és szemléletének formálására, alakulására.^[27] Az útitársak között ott volt a korszak földrajztudományának legjava, mind amerikai, mind európai részről, akikkel Teleki életre szóló tudományos és szakmai kapcsolatokat létesített. A korszak emberföldrajzának óriásai, mint a tübingeni Carl Uhlig, a svájci Emile Chaix, valamint a magyarok számára már ekkor oly ismert Emmanuel de Martonne, aki a Kárpátok morfológiájának francia kutatója volt.^[28] Az út tanulságait Teleki pár évvel később 1922-ben jelentette meg egyetemi jegyzetében. Teleki az Egyesült Államok példáján azt a véleményét próbálta bemutatni, hogy a földfelszín élete szerves egész, melynek tanulmányozásába nemcsak számos tudományágat be lehet és be kell vonni, hanem megértése és az összefüggések vizsgálata a geográfus fő feladata.^[29] Ahogy fogalmazza: „a jelenségeknek tájanként egyéni csoportosulásából, vagyis a jelenségeknek a földfelszín különböző területein való csoportosulásából a természeti tájak alakulnak ki, amelyeknek egy egységes életkaraktere van”.^[30]

Telekit tudományos eredményéért a Magyar Tudományos Akadémia 1913-ban levelező tagjai közé választotta. Akadémiai székfoglalója *A földrajzi gondolat története* címet viselte. A mű a földrajztudomány körül kialakult ismeretelméleti, módszertani és a tudományterületek közötti határvita, Teleki ebben fejtegette ki tudományfelfogását, tudományfilozófiáját.^[31] A mű központi tudós alakja A. Humboldt, aki a földtudományok szinte minden területét művelte: „Minden jelenségnek felismeri kapcsolatát a többiekkel s a föld, a vizek, a klíma, a növény, állat és ember előtte egy képpé folynak össze”.^[32] Teleki Humboldtban látta a regionális földrajz és a táj kutatás megalapítóját. Fodor Ferenc, Teleki későbbi tanítványa így látta Teleki munkásságának tudománytörténeti jelentőségét: „Bizonyos, hogy Telekiben egy neo-humboldtizmus támadt fel, hatott és épült bele a magyar földrajztudományba”.^[33]

[25] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[26] Hajdú Zoltán (2016): i. m. 73–85.

[27] Kubassek János (2011): i. m.

[28] Ablonczy Balázs (2005): i. m.

[29] Uo.

[30] Dr. Teleki Pál gróf (1922): *Amerika gazdasági földrajza, különös tekintettel az Északamerikai Egyesült Államokra*. Centrum, Bp.

[31] Both Mária (2016): i. m. 39–52.

[32] Teleki Pál (1917): *A földrajzi gondolat története, Essay*. A szerző kiadása, Bp. 56–57.

[33] Fodor Ferenc (2006): *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Bp.

A XX. század elején a különböző – nemzeti színezetű – földrajzi társaságok működése és sikeressége kötődött az imperializmus és a gyarmatosítás XIX. századi erősödéséhez. Így volt ez a Magyar Földrajzi Társaság esetében is, ahol folyamatosan jelen volt a magyar előre nyomulás gondolata, elsősorban a Balkán irányába, illetve az ottani gazdasági és politikai érdekérvényesítés. Ezen törekvések kereszteződtek a kontinens nyugati felében hódító irodalmi és művészeti orientalizmus hazai folyamataival, valamint a XIX. század végén jelentkező „ugortörök háború” rezgéseivel. Így született a 1910-es évek mozgalma, a turanizmus.^[34] 1910. december 3-án megalakult a Turáni Társaság, melynek előbb alelnökévé majd elnökének választották, illetve ő lett a társaság Turán című folyóiratának főszerkesztője.^[35] Teleki célja a társasággal: „a rokon turáni népek tanulmányozása, összeköttetés létesítése, vezérszerep a magyarnak a turáni népcsaládban tudományos és gazdasági téren”.^[36]

5. AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉS A TRIANONI BÉKE

Bár az 1914. július 29-én kirobbant világháború Teleki életét is nagy mértékben befolyásolta, tudományos tevékenységét, földrajzi kutatásait valamelyest tudta folytatni. A háború éveiben létrejött a Magyar Keleti Kultúrközpont, melynek egyik vezető személye Teleki lett. Teleki eme fontos és meghatározó beosztása mellett számos kis recenzióval és két nagyobb írással is jelentkezett a Turán folyóiratban.^[37] Az első *Táj és faj* címmel jelent meg, amelyben a nyilvánosságot kapó kritikai megjegyzésekkel szemben védelmezte a turanizmust, állítva, hogy számára nem faji, hanem tájrajzi összetartást tartalmazó üzenete van.^[38] A második *A Turán földrajzi fogalom* című tanulmány, melyben ugyancsak bizonygatta, hogy a Turán régóta használt földrajzi fogalom.^[39] Ezekben az években erőteljesen foglalkozott faji, fajhigiéniai kutatásokkal is, amely fontos összetevője lett később tudományos nézeteinek.^[40] Hajdú Zoltán szerint: „A társadalmi biológia híveként úgy ítélte meg, hogy ez a tudomány lesz képes a társadalom fejlődési törvényszerűségeinek a feltárására (...) A faj és a táj szimbiózisban élnek, részeik, alkotóelemeik nem egyműiek, hanem egymást életfolyamataikban támogatók, kiegészítők”.^[41]

[34] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[35] Ablonczy Balázs (2005): i. m.

[36] Teleki Pál (2000): Bevezető a „Turán” című folyóirathoz. In: Teleki Pál: *Válogatott politikai írások és beszédek*. (Szerk. Romsics Ignác – Gyurgyák János – Póttó János.) Osiris, Bp.

[37] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[38] Ablonczy Balázs (2005): i. m.

[39] Teleki Pál (1918): *A Turán földrajzi fogalom*. Turán, 1-2. 49-51.

[40] Kubassek János (2011): i. m.

[41] Hajdú Zoltán (1993): Teleki Pál, a földrajztudós. In: Csicsery-Rónay István – Vigh Károly (szerk.): *Teleki Pál és kora*. Teleki Pál emlékévé előadásai. Occidental Press, Budapest. 44-53.

1918 októberében Magyarország elvesztette a háborút. Az ország függetlenné válása, az Osztrák Magyar Monarchia felbomlása, valamint az első világháborús katonai vereség meghatározó módon alakította Teleki tudományos tevékenységét. Az országnak szembesülnie kellett a nemzetiségek elszakadási törekvéseivel, mely folyamatok a háborút követően felerősödtek és immár realitássá váltak. 1918 őszétől Teleki tudományos munkásságának fő célja Magyarország területi integritásának és a Kárpát-medence földrajzi egységének megőrzése lett.^[42] Teleki felismerte, hogy a közelgő béketárgyalások az ország nemzetiségi viszonyaival és az ez alapján történő lehetséges feldarabolással fog foglalkozni. Javaslatára készítettek egy 1:200.000 méretarányú topográfiai térképsorozatot, mely az 1910. évi népszámlálási adatokat vette alapul. Ezzel párhuzamosan a Statisztikai Hivatal is készített 1:200.000 méretarányban nemzetiségi térképeket, azonban Teleki úgy gondolta, hogy e térképek tanulmányozására nem lesz idő és mód a tárgyalásokon.^[43] 1918 novemberének végén Telekit is elérte az Európán végigsöprő spanyolnátha és három hétig ledöntötte a lábáról. Ezekben a napokban született meg egy néprajzi térképnek a terve, gondolata, amely a lakosság etnikai hovatartozását és egyben a népsűrűséget is ábrázolja.^[44] Teleki munkatársaival (Bátky Zsigmond, Kogutowicz Károly, Littke Aurél, Nopcsa Ferenc) 1919. januárjára készítették el Magyarország néprajzi térképe címmel.

A térkép szerkesztésének elvét Papp-Váry Árpád a következőképpen összegzi: „*az egy négyszög milliméter egyenlő száz fővel érték bizonyult a jónak. Ennél az ábrázolásmódnál a városok a település tényleges területénél nagyobb felületet töltenek ki, a kisebb lélekszámú körzetekben viszont felületek maradnak üresen. A lakatlan vagy majdnem lakatlan (hegyvidéki, mocsaras, ártéri, síksági) területek lehatárolásával a ténylegesen lakott körzetek kirajzolhatók. A lakott térségek négyzetmilliméterekben kifejezett felülete szorozva 100-al a tényleges lakosságot adja. Ez a matematikai egyenlőség igaz az egyes nemzetiségek által lakott és eltérően színezett területekre is. A térkép eltérő színekkel 12 nemzetiséget tüntet fel, megadva az 1910. évi népszámlálás alapján teljes létszámukat is.*”^[45] A mappa a magyarság színének használt vörös szín miatt kapta a „carte rouge” elnevezést. A térkép közepén elhelyezkedő nagy egybefüggő piros folt, valamint a városok egyértelműen magyar többsége éles ellentétet alkotott a peremterületek sokszínű vagy fehér foltokkal tarkított térségeivel. Méretaránya 1:1.000.000, és tudományos szempontból korrekt, szakmailag helyes módon tükrözi a különböző nemzetiségek területi elhelyezkedését.^[46] 1920. január 16-án gr. Apponyi Albert a bizottság elé tárta és védőbeszéde során bemutatta a térképet, de már nem tudta megváltoztatni a megszületett döntéseket.^[47]

[42] Kubassek János (2011): i. m.

[43] Papp-Váry Árpád (2016): A „carte rouge” – vörös térkép jelentősége statisztikatörténeti szempontból. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.-Gödöllő. 89–97.

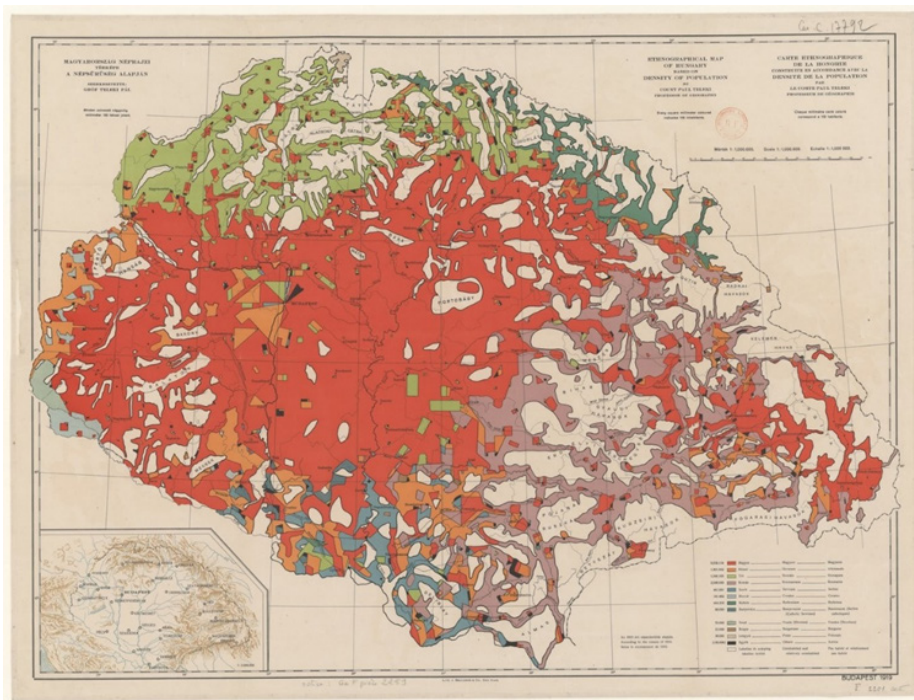
[44] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[45] Papp-Váry Árpád (2016): i. m. 89–97.

[46] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[47] Papp-Váry Árpád (2016): 89–97.

2. ábra: Magyarország néprajzi térképe („Carte Rouge”)

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Forrás: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53192685s.r=teleki%20p%C3%A1l?rk=21459;2>

6. NEMZETKÖZI SZAKMAI PORONDON

A vesztes világháborút és az azt lezáró Párizs környéki békét követően a legyőzött Magyarország „fiaként” nagyon fontos feladatot kapott a Népszövetségtől Teleki Pál. A Népszövetség felkérte, hogy legyen a tagja egy nemzetközi szakértői bizottságnak, amely felméri Irak és Törökország közötti vitás területeket és dönt a két ország közötti határkijelölés kérdésében. Ez az olajban gazdag volt moszuli vilajet területét jelentette, melynek lakossága döntő többsége kurd származású volt, és akiknek állami hovatartozása világpolitikai kérdés lett.^[48] A küldöttségben Teleki Pál mellett Carl Einar Thure af Wirsén svéd diplomata, egyben bukaresti követ és Albert Paulis belga ezredes, gyarmati vállalkozó vett részt. Teleki a jelentését 1925. július 16-án adta át a Népszövetségnek, mely tükrözi a táj alapvető földrajzi, földtani, éghajlati és néprajzi jellemzőit. Részletes térképeket is készített a záróje-

[48] Kubassek János (2011): i. m.

lentéshez, valamint angol és francia nyelvű magyarázatokat, amelyek nagyon alapos földrajzi szintézist adtak a területről.^[49] Teleki javaslata hangsúlyozta a kurd kisebbség jogainak biztosítását, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy a kurd területek közigazgatási hivatalaiban és az iskolákban fontos lenne a kurd nyelv elismerése és használata. A végső döntés a nagyhatalmak érdeke szerint történt, és így Moszul Vilajet az újonnan létrejövő Irakhoz került. Teleki munkássága Észak-Irak alapos, komplex szemléletű és helyszíni tapasztalatokkal alátámasztott földrajzi feldolgozását eredményezte.^[50]

3. ábra: A népszövetségi Moszul-bizottság tagjai 1925-ben (Teleki Pál, Wirsén svéd diplomata és Paulis belga ezredes, gyarmati vállalkozó)

Forrás: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53152099g.r=teleki%20p%C3%A1l?rk=85837;2>

[49] Uo.

[50] Uo.

A világháborút követően az ország revíziós politikájának a fő célja az elcsatolt országrészek visszaszerzése volt. A tudományos életben a földrajz kezdett kiemelt pozíciót kapni, ami azzal is együtt járt, hogy a geográfusok túlnyomó része is a korszak konzervatív-nemzeti eszmerendszere mellett kötelezte el magát. A földrajzi diskurzus a korábbinál sokkal erőteljesebben átjárta a mindennapokat, hiszen a nemzeti tér védelme alapvetően földrajzi, területi téma volt.^[51] A propaganda mellett az ország vezetése igyekezett a tudományos közegeket, illetve értelmiségi köröket is a cél megvalósításába bevonni. 1921. augusztus 12-én Teleki lett a társadalmi szervezetek propagandájával foglalkozó központ vezetője. Teleki a TESZK (Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központja) irányítása mellett a külföldre irányuló magyar propagandaanyagokat is ellenőrizte.^[52] Bethlen István kormányfőtől 1924-ben kapta Teleki következő megbízását, miszerint „*próbáljon rendet teremteni az utódállamokkal kapcsolatos adatgyűjtéssel foglalkozó szervezetek dolgában, és hozzon létre egy olyan szervezetet, amely e nehéz és sokoldalú munkát megbízhatóan tudja ellátni*”.^[53] Ezt a nemes feladatot Teleki két lépésben próbálta megoldani. Még 1924-ben a Magyar Tudományos Akadémia alárendeltségében megszervezte a Szociográfiai Intézetet. Fő feladata a Trianon utáni Magyarország szociológiai, szociográfiai felmérése volt. Ezzel igyekezett a Központi Statisztikai Hivatal munkakörét bővíteni, hogy az Intézet gyűjtse és dolgozza fel az egyes tájak esetében a társadalmi jelenségekre, a kulturális és politikai viszonyokra, valamint a közigazgatásra vonatkozó adatokat. Ez az intézet csírája volt a későbbi táj kutatásnak, annak mintegy tudományos dokumentációs alapja.^[54]

A második lépésben Teleki 1926-ban megalapította az Államtudományi Intézetet, mely a Magyar Statisztikai Társaság ernyője alatt a Központi Statisztikai Hivatal épületében működött. Az államtudományi Intézet a Szociográfiai Intézet munkaterületét terjesztette ki az utódállamok területére azzal a feladattal, hogy az utódállamok statisztikai hivatalainak adatait és hivatalos publikációit gyűjtse. A Teleki által az Intézet számára kijelölt irány az volt, hogy gyűjteni az utódállamok területéről minden közérdekű adatot, beszerezni minden térképet, helynévgyűjtőt, szakigazgatási útmutatót, minden eseményt és adatot pontosan lokalizálni.^[55] A két intézet által gyűjtött anyag, az összeállított szakértői tanulmányok, az elkészített és begyűjtött térképek és táblázatok felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a magyar külpolitikának.^[56] E munkák legnagyobb eredménye az Intézet vezetője, Rónai András által szerkesztett Közép-Európa atlasz.^[57]

[51] Győri Róbert (2014): Földrajz és Földtudomány az Eötvös Collegiumban - régen és ma. In: Győri Róbert (szerk.): *Földrajz és Földtudomány az Eötvös Collegiumban*. ELTE, Eötvös Collegium, Bp. 7-42.

[52] Ablonczy Balázs (2018): i. m.

[53] Rónai András (1989): *Térképezett történelem*. Magvető, Bp.

[54] Uo.

[55] Uo.

[56] Ablonczy Balázs (2005): i. m.

[57] Kubassek János (2011): i. m.

7. OKTATÓI, NEVELŐI MUNKAKÖRBE

A két világháború közötti időszak során Teleki tudományos és kutatói munkálatai mellett egyetemi oktató munkakört is betöltött, több ízben vezetői posztban. Az 1920. október 5-én alapított Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi kar első kinevezett tanárai között találjuk nevét. Az itt – ugyancsak 1920 óta – működő Gazdaságföldrajzi Tanszék vezetője volt egészen 1941-ben bekövetkezett haláláig. Három ízben töltötte be a Közgazdaságtudományi Kar dékáni tisztségét (1922/1923, 1929/1930, 1931/1932), valamint az 1937/1938-as tanév során pedig rektorra választották – az addigra egyesült – József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen.^[58] Teleki irányításával létrejött a Tanszék mellett a Gazdaságföldrajzi Intézet is 1928-ban, melynek ő lett az igazgatója. Oktatói, tanári működése a Karon nem volt folyamatos: a két miniszterelnöksége (1920/1921, 1939/1941, betegségei, népszövetségi tevékenysége, valamint az 1938-as minisztersége) törte meg működését. Teleki egyetemi előadásairól sajnos sem kép-, sem hanganyag nem maradt fenn. Számos visszaemlékezésből tudjuk, hogy előadásaihoz gyakran és sokrétűen használt térképet, valamint mondanivalóját sokszor diavetítéssel színesítette.^[59] Telekit összesen három egyetem (Columbia Egyetem – New York, Ferenc József Tudományegyetem – Szeged, Pázmány Péter Tudományegyetem – Budapest) avatta díszdoktorrá, azonban a műegyetemi doktoravatása máig tisztázatlan körülmények miatt elmaradt. Egyetemi tevékenysége mellett fontos megemlíteni, hogy Telekit 1921-ben az Eötvös Collegium kúrátorává nevezték ki. Ebben Teleki nagy lehetőséget látott, elsősorban a keresztény-nemzeti elit kinevelése terén. Szabó Miklós későbbi igazgató az 1940/41-es tanév végén így emlékezett meg Telekiről:^[60] *„Csak az ő személyes befolyásának és áldozatkészségének köszönhető, hogy a háború utáni évek válsága a Collegiumot egyszerűen el nem söpörte. (...) A. Eötvös Collegium alapítója után gr. Teleki Pálnak köszönheti a legtöbbet.”*^[61]

9. A REVÍZIÓS TÖREKVÉSEK MEGVALÓSULNI LÁTSZANAK

A két világháború közötti időszak európai politikájának fő feladata a határproblémák megoldása volt. Ennek véghezvitelét természetesen legelőször a legyőzött központi hatalmakhoz tartozó utódállamok szorgalmazták.^[62] A határváltozások igénye

[58] Zsidi Vilmos (2016): Teleki Pál oktató-szervező tevékenysége a budapesti Közgazdaságtudományi Karon, 1920–1941. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 9–29.

[59] Zsidi Vilmos (2016): i. m. 9–29.

[60] Győri Róbert (2014): 7–42.

[61] *Jegyzőkönyv az 1941. május 29-én tartott tanári értekezletről*. ECL 54. d. 102/a dosszié.

[62] Kubassek János (2011): i. m.

gyakran kapott hangot Közép-Európában. Magyarország is gyakran érvelt számos nemzetközi fórumon a trianoni határok megváltoztatása érdekében. 1938-ban felmerült a lehetőség, hogy a nagyhatalmak a csehszlovákiai területi problémákat felülvizsgálják, s így Magyarország is orvosolni tudja elszenvedett sérelmeit.^[63] Ennek értelmében 1938. október 9-én Komáromban Csehszlovákia és Magyarország képviselői megkezdtek területrendezési tárgyalásaikat. A magyar delegációt Kánya Kálmán külügyminiszter vezette, fő tanácsadója és szakértője pedig Teleki Pál volt. Több bőrröndnyi – az Államtudományi Intézet által összeállított anyagot – vitt Teleki magával a tárgyalásokra.^[64] A magyar delegáció bemutatta a népszámlálási eredményeket községenkénti térképeken. Rónai professzor szerint: „*még a csehszlovákiai statisztikai adatokat is a magyar fél tárta fel a tárgyalásokon*”.^[65] 1938. november 2-án megszületett az első bécsi döntés, mely során Csehszlovákiától 12.109 km² területet és 869.000 lakost csatolt vissza a döntőbírótság Magyarországhoz. Ugyancsak Rónai András professzor szerint: „*1938-ban vonták meg először a magyar-csehszlovák viszonylatban történelmi vagy érdekszféra határ helyett egy népi-nemzetiségi határt.*”^[66] Ezt minden bizonnyal Teleki és munkatársai évtizedes munkái segítették elő.

Teleki Pál második miniszterelnöksége alatt került vissza Kárpátalja Magyarországhoz. 12.600 km²-nyi terület fontossága mellett Teleki szem előtt tartotta azt a geopolitikai tény is, hogy így mintegy 300 km közös határ jött létre Lengyelországgal és 1939 szeptemberébe ezáltal sikerült több mint 100.000 lengyel állampolgárt átmenekíteni. Teleki emellett fontosnak tartotta, hogy a visszacsatolt területen meginduljon egy nagyszabású víztározó-építési, vízgazdálkodási és öntözési program, amely a termékeny alföldi mezőgazdasági területek öntözéséhez biztosított volna elegendő öntözővizet.^[67]

Az ország számára különösen fontosnak bizonyult az elcsatolt erdélyi területek rendezésének az ügye. Teleki miniszterelnökként és földrajztudósként egyaránt különös figyelmet fordított Erdélyre, az ősi családi szülőhelyre.^[68] Az 1940-es esztendőben mutatkozott lehetőség arra, hogy Magyarország rendezze Erdélylyel kapcsolatos határügyeit, illetve területi igényeit. Augusztus 16. és 24. között Turnu Severinben a két fél próbálta tárgyalásos úton rendezni a kettőjük közötti területi ügyeket, ami végül eredménytelenül zárult. Románia besszarábiai területére ekkor vonult be a Szovjetunió, illetve a bolgár igények kielégítése is egyre sürgetőbbé vált számukra, ezért nem születhetett érdemi döntés Turnu Severinben.^[69] Augusztus 30-án megszületett a második bécsi döntés, melynek értelmében Erdély északi része (43.000 km²) visszakerült Magyarországhoz, a döntésben Teleki

[63] Rónai András (1989): i. m.

[64] Kubassek János (2011): i. m.

[65] Rónai András (1989): i. m.

[66] Uo.

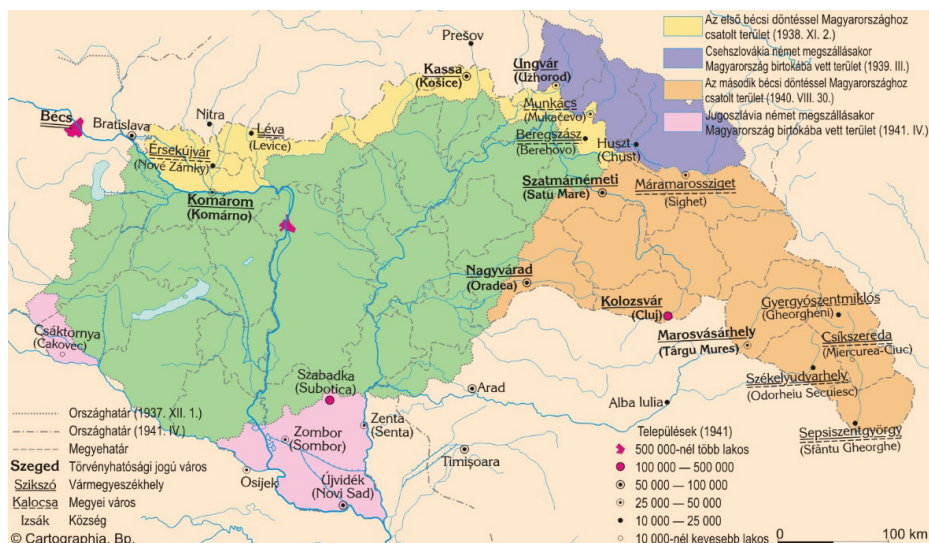
[67] Kubassek János (2011): i. m.

[68] Uo.

[69] Rónai András (1989): i. m.

miniszterelnökként vett részt. Ennek során szintén az Államtudományi Intézet által összeállított dokumentációkat vette figyelembe a döntőbíróság. Telemi munkacsoportjának érdemei itt is elvülhetetlenek.^[70]

4. ábra: Magyarország területe 1941-ben

Forrás: <https://www.3szek.ro/kepek2/20140829222832.jpg>

Telemi a következő időszakban egyre inkább felismerte a helyzet nehézségeit, a háborúba sodródás következményeit. 1941 tavaszán úgy vélte, a háború győztesei az angolszászok lesznek, mivel gazdasági erőforrásaik, termelési potenciáljuk jócskán felülmúlja az ellenségét. A földrajztudós látásmódja és ismeretanyaga felülmúlta a politikusokat.^[71] Minden módon próbált ellenállni az egyre erősebbé váló német politikai nyomásnak, de miniszterelnökként sem volt képes megelőzni a német hadsereg átvonulását Magyarország területén Jugoszlávia ellen. Ez vezetett el tragikus halálához.

[70] Kubassek János (2011): i. m.

[71] Uo.

10. BEFEJEZÉS

Teleki Pálnak a magyar földrajztudományban betöltött szerepét áttekintve láthatjuk annak sokrétű, diverz és komplex szemléletmódját. Ő, aki végzettségét tekintve nem volt geográfus, munkásságával és a földrajz iránti szeretete miatt a magyar földrajztudomány úttörője, mondhatni, hogy tartóbátyja lett. Lóczy Lajos tanítványaként az intézményesült magyar geográfia korai szakaszában lett annak motorja és munkásságával katalizátorként hatott a későbbi évtizedekre, évszázadokra is. Tudományos kutatásai, iskola és műhelyszervező munkássága, nemzetközi és hazai egyetemi előadásai mind a magyar geográfia, a magyar géniusz szolgálatában állottak. Bár történelmietlen azt a kérdést feltenni, hogy „mi lett volna, ha?”, azonban Teleki Pál esetében eszünkbe juthat, hogy mi lett volna, ha a második világháború, illetve az utána következő belpolitikai rendszerek másképpen alakulnak? Ha a szocialista évtizedekben nem kerül személye a teljes mellőzés homályába? Akkor minden bizonnyal a történelemtudomány és a mindenkori politikai vezetés is másképpen értékelte volna működését. Azonban a magyar földrajztudományban és a magyar népnevelés területén végzett munkásságának elévülhetetlen érdemeit nekünk, az utókornak meg kell becsülnie.

IRODALOM

- Ablonczy Balázs (2005): *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ablonczy Balázs (2018): *A miniszterelnök élete és halála*. Jaffa Kiadó, Budapest.
- Both Mária (2016): A geográfia történeti útja Teleki Pál szerint. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 39–52.
- Cholnoky Jenő (1920): *Lóczy Lajos*. Földrajzi Közlemények, 48. 6–10.
- Fodor Ferenc (2006): *A magyar földrajztudomány története*. Budapest, MTA FKI.
- Győri Róbert (2014): Földrajz és Földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma. In: Győri Róbert (szerk.): *Földrajz és Földtudomány az Eötvös Collegiumban*. ELTE Eötvös József Collegium, Bp. 7–42.
- Hajdú Zoltán (1998): *Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban*. Tér és Társadalom, 3. sz. 96–99.
- Hajdú Zoltán (1993): Teleki Pál, a földrajztudós. In: Csicsery-Rónay István – Vigh Károly (szerk.): *Teleki Pál és kora*. Teleki Pál emlékévké előadásai. Occidental Press, Budapest. 44–53.
- Hajdú Zoltán (2016): Teleki Pál USA-képe. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 73–85.
- Jobbit, Steven – Győri Róbert (2016): Fodor Ferenc: egy magyar geográfus a XX. század első felében. In: Győri Róbert – Jobbitt, Steven (szerk.): *Fodor Ferenc önéletrajza*. ELTE Eötvös József Collegium, Bp. 9–38.
- Kubassek János (2011): *Teleki Pál, a magyar politikai földrajz atyja*. Magyar Tudomány, 172(8.). 987–996.

- Papp-Váry Árpád (2016): A „carte rouge” – vörös térkép jelentősége statisztikatörténeti szempontból. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövő-kutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 89–97.
- Romsics Ignác (2017): *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Bp.
- Rónai András (1989): *Térképezett történelem*. Magvető Kiadó, Bp.
- Teleki Pál (1899): *Korszakok az ázsiai felfedező-utazások történetében*. Földrajzi Közlemények, 1. 15–20.
- Teleki Pál (1906): *A XV. és XVI. századok kartográfiájának egy-egy emléke a Nemzeti Múzeumban*. Földrajzi Közlemények, 34. 280–287.
- Teleki Pál (1917): *A földrajzi gondolat története, Essay*. A szerző kiadása, Bp. 56–57.
- Teleki Pál (1918): *A Turán földrajzi fogalom*. Turán, 1-2. 49–51.
- Teleki Pál (1922): *Amerika gazdasági földrajza, különös tekintettel az Északamerikai Egyesült Államokra*. Centrum Kiadó, Bp.
- Teleki Pál (1930): *Lóczy Lajos az ember és a professzor*. Földrajzi Közlemények, 54. sz. 103–105.
- Teleki Pál (2000): Bevezető a „Turán” című folyóirathoz. In: Teleki Pál: *Válogatott politikai írások és beszédek*. (Szerk. Romsics Ignác – Gyurgyák János – Pótó János.) Osiris Kiadó, Bp. 565.
- Zsidi Vilmos (2016): Teleki Pál oktató – szervező tevékenysége a budapesti Közgazdaságtudományi Karon, 1920–1941. In: Jeney László (szerk.): *Teleki Pál, a geográfus*. Gazdaságföldrajz és Jövő-kutatás Központ BCE, Teleki Pál Egyesület, Bp.–Gödöllő. 9–29.

TARRÓ JUDIT

Agrár-felsőoktatás Kelet-Közép-Európában – Magyarország és Lengyelország

Agricultural Higher Education in Central and Eastern Europe – Hungary and Poland

Absztrakt

Kelet-Közép-Európa agrártermelése és ezzel együtt agrártársadalma is átalakult az elmúlt évtizedekben. A piacgazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás mindkét vizsgált ország mezőgazdaságát megviselte, de Lengyelország agrárgazdasága az elmúlt két évtizedben soha nem látott fejlődésnek indult. Ugyanakkor az agrár felsőoktatásban továbbtanuló hallgatók létszámában mindkét ország esetében nagymértékű visszaesés figyelhető meg. Egyértelműen csökkent az agrárium társadalmi presztízse, a szakembereket pedig nem a munkaerőpiac megváltozott igényeinek megfelelően képezzük. Hipotézisem, hogy hazánkban a megkétszázott jelei tapasztalhatók ebben az oktatási szektorban, amelynek okait és lehetséges megoldásait keresem.

Kulcsszavak: agrár-felsőoktatás, felsőoktatás, mezőgazdaság, agrárgazdaság

Abstract

Agricultural production and agrarian society in Central and Eastern Europe has been transformed since the last decades. Adaptation to market economy conditions has worsened the agriculture of both countries studied, but the agricultural economy of Poland has started an unprecedented progress in the last two decades. At the same time, there has been a large decline in the number of students continuing their education in agricultural higher education in both countries. Obviously the social prestige of agriculture has reduced recently and professionals seems to be not trained to meet the needs of the labor market. According to my hypothesis, there is a backwardness in the higher education sector in Hungary and I explore the causes and possible solutions of it.

Keywords: agricultural higher education, higher education, agriculture, agrarian economy

JEL kód: I1230, I230, I125, Q15, Q18, R11

BEVEZETÉS

Az élelmiszergazdaság – amely felöleli a mezőgazdaságot, az élelmiszeripart és az élelmiszerkereskedelmet is – stratégiai ágazat minden országban, hiszen az élelmiszer-ellátás biztosítása elengedhetetlen, amely kvantitatív és kvalitatív szempontból egyaránt meghatározó. Napjainkban a klímaváltozás miatt egyre nagyobb jelentőséggel bír a fenntartható gazdálkodás alkalmazása, a felelősségteljes termőföld használat. Magyarországon a terület különösen jó mezőgazdasági adottságai révén a termelés fokozásával fontos külkereskedelmi mérlegjavító tétel is lehet az ágazat, ugyanúgy, ahogy ez az elmúlt években Lengyelországban volt tapasztalható. A modern mezőgazdaság és élelmiszeripar, a tudatos gazdálkodás nem képzelhető el az elkötelezett és megfelelően képzett munkaerő nélkül, ezért gondolom fontosnak a szféra utánpótlásproblémáinak vizsgálatát és azok megoldását.

Kelet-Közép-Európa agrártermelése és ezzel együtt agrártársadalma is átalakult az elmúlt évtizedekben. Többek között megváltozott az agrártermelés térszerkezete. Hazánkban a rendszerváltás hatására bekövetkező birtokaprózódás után mára nagymértékű koncentráció figyelhető meg, illetve ebben a szektorban is megjelent a digitalizáció.^[1] Ezzel együtt a munkaerő-piaci igények is megváltoztak. Ráadásul a hely bázisú intelligens szakosodási stratégiákban az ország adottságainak megfelelően, kiemelt jelentőséggel bírnak az élelmiszeripari fejlesztések.^[2] Ezzel szemben a hazai agrár-felsőoktatás szemléletében és intézményi kereteiben nem találkozhatunk ehhez igazodó változással. A rendszerváltást hasonlóan megszenvedő Lengyelország azonban az elmúlt két évtizedben egyre inkább nettó élelmiszer-exportórrá vált és agrárgazdasága soha nem látott fejlődésnek indult.^[3] Ugyanakkor az agrár-hallgatói létszámokban mindkét ország esetében nagymértékű visszaesés figyelhető meg, egyértelműen csökkent az agrárium presztízse. A szakembereket pedig nem a munkaerőpiac megváltozott igényeinek megfelelően képezzük. Az agrár-felsőoktatás szerkezetében, technológiai és innovációs környezetében, valamint a karrierpálya megítélésében is érzékelhetők a nehézségek.^[4]

Kutatásaim a magyar agrár-felsőoktatásra koncentrálnak, jelen tanulmányban arra keresem a választ, hogyan illeszkedik a magyar (agrár-) felsőoktatás a nemzetközi fejlődéstörténethez, környezethez. A kört Kelet-Közép-Európára, azon belül is Lengyelországra szűkítettem, ugyanis agrárfejlődése az elmúlt években pozitív trendet követ, így mind a termelésben, a feldolgozásban, mind pedig a képzésben találhatunk jó gyakorlatokat. Hipotézisem, hogy hazánkban megkészettség jelei

[1] European Commission Statistical Factsheet – Hungary (2019).

[2] NKFIH (2014): *Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia*. Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, Bp.

[3] Janusz, I. (eds.) (2014): *25 years of polish agriculture. Food Security in Europe*, Puławy Competence Center, Warszawa.

[4] Herman S. – Körösparti P. – Kőmíves P. M. (2018): *A magyar agrár-felsőoktatás aktuális helyzete*. International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS) 3(4.). 263–281. doi.org/10.21791/ijems.2018.4.23.

tapasztalhatók ebben az oktatási szektorban, amelynek okait és lehetséges megoldásait keresem.^[5] Jelen tanulmány célja, hogy a múltban zajló folyamatok, és a jelenlegi struktúra megismerésével új megoldásokat találjunk.

A tanulmány főként a szakirodalom áttekintésére koncentrál a két ország agrárgazdaságának és agrár-felsőoktatási szerkezetének alakulása kapcsán, valamint egy esettanulmányt mutat be a krakkói mezőgazdasági egyetem működéséről a megfogalmazott célok elérése érdekében.

1. A KÉT ORSZÁG AGRÁRFEJLŐDÉSE

Buday-Sántha Attila (2011) a magyar mezőgazdaság legválságosabb korszakának az 1948–1956 közötti időszakot tartotta, ugyanis ekkor ideológiai és téves gazdasági indokok miatt az agrárnépesség egésze – és különösen annak színvonalasan gazdálkodó rétege – komoly károkat szenvedett. Az '56-os forradalom után azonban soha nem látott növekedés következett, amely a Nagy Imre-kormány által hozott intézkedések eredményének tekinthető. Egy sajátos magyar agrármodellt alakítottak ki, amelyben nagyobb önállóságban működhettek a szövetkezetek és állami gazdaságok. A modellnek négy alappillére volt: az iparszerű termelési módszerek alkalmazása nagyüzemekben, a háztáji termelés támogatása, integrációja, másodlagos tevékenység végzése az alaptevékenységen kívül, valamint a termelési rendszerek adaptálása, kialakítása, vagyis az innováció.^[6] A kollektivizálás Lengyelországban már a sztálinizmus idején (1948–1956) kudarcot vallott, ugyanis folyamatát komoly represszió kísérte. A lengyel paraszti társadalom azonban minden fenyegetésnek ellenállt, ragaszkodott a hagyományos gazdálkodási viszonyokhoz, amely tömegdemonstrációkhoz is vezetett.^[7]

A túlzott iparosítás és a holokauszt okozta károk hatására – és egyúttal a mezőgazdaság elhanyagolása miatt – a belső migráció Lengyelországban már az 1950-es évek elején jelentkezett.^[8] Hazánkban csak később, ugyanis a modellváltás egy dinamikusan fejlődő, versenyképes agrárgazdaságot eredményezett, amely az 1980-as évek közepéig tartott.^[9]

Sztálin halálát (1953) követően a lengyel vezetés – feltételezhetően elkerülve az új ellenállást – előtérbe helyezte az egyéni gazdaságok jövedelmezőségének segítését. A kialakult helyzetből próbáltak eredményt elérni, így nem a termelő-

[5] Tózsér J. – Magyar F. – Mezei T. – Káposzta J. (2018): *Beszélgetés a felsőoktatás fejlesztéséről az agrár, élelmiszer és vidékgazdaság kihívásai tükrében*. Valóság, 61(4.). 21–39.

[6] Buday-Sántha A. (2011): *Agrár- és vidékpolitika*. SALDO Zrt., Bp.

[7] Mitrovits M. (2015): A lengyel kollektivizálási kísérlet sikertelensége: okok és következmények. In: Horváth S. – Ö. Kovács J. (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Magyar Történelmi Emlékek, Bp. 347–335.

[8] „... 1951 és 1955 között több mint 1,8 millió fő vándorolt faluról városba, a vidéki lakosság aránya így 63,8%-ról 55,1%-ra csökkent.” Uo. 338.

[9] Buday-Sántha (2011): i. m.

szövetkezetek – amelyek nem azonosak a magyar téeszekkel, ugyanis ott sokkal inkább közösségi (falusi, családi) szervezetként működtek – számának, hanem azok hatékonyságának növelését tűzték ki célul.

Mindezek hatására élénkültek fel a kapitalista tendenciák. 1956-ban egy felkelés teljesen megakasztotta a téeszestítést, és végül engedélyezték azoknak a téeszeknek a feloszlását, amelyek a fejlődéshez nem rendelkeztek elég kapacitással, így több mint 7000 szövetkezet feloszlott, amelyből mindössze 260 alakult újjá.^[10] Lengyelország agrárfejlődésének sajátossága tehát, hogy ott – ellentétben a térség más országaival – a szocializmus évtizedeiben sem kollektivizálták a mezőgazdaságot, amelyben egyébként nagy szerepet játszott a katolikus egyház tevékenysége.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése előiskoláinak nevezett ún. mezőgazdasági körök fejlődése 1959-ben indult újra,^[11] azzal a különbséggel, hogy a korábbi formájukhoz képest már volt szocialista tartalmuk. A körök támogatására egy külön alapot is létrehozta.^[12]

Ezekben az években (1958–1961) zajlott a magyar mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése, kollektivizálása, amelynek eredményeképpen a nagyüzemek kezelésébe került a mezőgazdasági földterület több mint 90%-a. Az ezt követő fejlődés világszínvonalúvá tette a magyar mezőgazdaságot.^[13] A lengyel párttitkár, Gomułka is azt hangsúlyozta, hogy a nagyüzemi gazdaságokban látja a lehetőséget, valamint a közös gazdálkodás fejlesztésében, ugyanis az ezt megelőző évek mezőgazdasági terveit nem tudták teljesíteni, így jelentős importra kényszerült az ország. A magyar „virágzó” évek alatt a lengyelek komoly élelmiszerhiánnyal küzdöttek, a termelés mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben visszaesett, így az állam drasztikus áremelésre kényszerült, amely ismét feszültséget gerjesztett, így az új első titkárnak^[14] engedményeket kellett tennie. Az ezt követő intézkedések 1971-ben az élelmiszerhiány leküzdését és a társadalombiztosítás kiterjesztését célozták meg, azonban az akkori vezetés gazdaságpolitikai prioritása a nagyipar fejlesztése volt, így a falu és a mezőgazdaság modernizációja továbbra sem indult el. Mivel a mezőgazdasági beruházások csekély aránya (16%) került az egyéni gazdákhöz – akik a termőterület nagyobb hányadát birtokolták (~70%) és a bruttó termelés közel 80%-át állították elő – a kulcsfontosságú termékek éves hozama nem növekedett. Az 1980-as évek új vezetése ugyan már hozott olyan intézkedéseket, amellyel az egyéni gazdaságok is előnyt élvezhettek, de az ez által várt növekedés továbbra is elmaradt a rendkívül szétaprózódott birtokszerkezetű lengyel mezőgazdaságban.^[15]

[10] Mitrovits (2015): i. m.

[11] „Az első mezőgazdasági körök még a 19. században jöttek létre, majd a két háború között fejlődtek tovább. 1944-ben a Paraszti Önségély Szervezete alá kerültek, majd 1956 után újjászülettek.” Uo. 342.

[12] Mezőgazdasági Fejlesztési Alap, 1959. Uo.

[13] Buday-Sántha (2011): i. m.

[14] Edward Gierek.

[15] Mitrovits (2015): i. m.

Hazánkban a megtörést elsősorban nem az ágazaton belüli problémák eredményezték, hanem az ország gazdasági helyzete, eladósodás, majd pedig a rendszerváltás politikai akarata, a nagyüzemi rendszer felszámolása okozta. A teljes magyar szocialista gazdaság alapjai megrendültek az alacsony működési hatékonyság és a Szovjetunió gyengülése miatt. Mindez lehetőséget teremtett a piacgazdaságra történő átállásra, ez azonban olyan radikális életszínvonalbeli csökkenéssel járt együtt, amely a népességet válságos helyzetbe juttatta, elsősorban a vidéken élőket.^[16]

A rendszerváltás mind a hazai, mind a lengyel agrárszerkezetet átalakította. Elindult a piac liberalizációja, a nemzetközi kereskedelem, amely nehéz helyzetbe sodorta a két országot, ugyanis a hazai termékek nem voltak versenyképesek az olcsó import termékekkel szemben.^[17]

A magyar agrárgazdaságnak ezt a törését a mai napig érzékelhetjük. Igaz, hogy az agrár export volumenértéke jelentős, ugyanakkor a hozzáadott érték tartalom közben nem nő. Lengyelország agrárkereskedelme azonban a 21. század elején különösen gyors növekedésnek indult, és ennek oka az EU-val folytatott kereskedelem gyorsított liberalizációja volt.^[18] A nettó importőr – amely Lengyelország volt 2002-ig – egyre inkább nettó élelmiszer-exportőrré vált. A 2000–2013-as években az export értéke csaknem hétszeresére, az import értéke pedig több mint négyszeresére emelkedett. Ennek eredményeként 2013-ban az élelmiszer-kereskedelem többlete megközelítette a 6 milliárd eurós szintet.^[19]

Mik a magyar agrárgazdaság fejlődését fékező okok? Az egyébként jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkező ország miért nem tud pozitív eredményeket felmutatni? Több egymással szorosan összefüggő tényezőt is felsorolhatunk:^[20]

1. Szétaprózott birtokstruktúra,
2. Integrációs kapcsolatok hiánya,
3. A gazdálkodók tőkeszegénysége,
4. A gazdasági vezetők szakmai képzetlensége,
5. A szakmai szempontokat felülíró politikai érdekek,
6. Kedvezőtlen történelmi örökség.

A 4. tényező világít rá arra, hogy mennyire fontos a szférában dolgozók képzettsége és a fejlődéshez, a tudástranszferhez elengedhetetlen az agrárértelmiség jelenléte.

Az 1990-es évek eleje óta Lengyelország számos változáson ment keresztül. A piacgazdaságra való áttérés folyamata, amelynek fő célja a szabadpiaci erők bevezetése volt a nemzetgazdaságba, radikális társadalmi-gazdasági reformokkal

[16] „A szövetkezetek, állami gazdaságok felbomlásával kb. 600 ezer ember (mezőgazdaságban foglalkoztatottak közel 80%-a) vesztette el a munkahelyét, ...” Buday-Sántha (2011): i. m. 83.

[17] Janusz (2014): i. m. Buday-Sántha (2011): i. m.

[18] Uo.

[19] Janusz (2014): i. m.

[20] Buday-Sántha (2010): i. m.

ment végbe. A piaci intézmények építését követő 15 év után, Lengyelország sikeres eredményei számos területen megfigyelhetők, mint például a gazdasági rendszer liberalizációja, a piaci intézményi struktúra létrehozása és a makrogazdasági stabilitás. Az oktatási rendszer is sok átalakuláson ment keresztül. Az 1990-es évek közepe óta számos magániskolát és egyetemet hoztak létre, amelyek sok fiatal számára lehetővé teszik a felsőoktatásban való részvételt.^[21]

2. AZ (AGRÁR-)FELSŐOKTATÁS FEJLŐDÉSE A KÉT ORSZÁGBAN

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a felsőoktatás is mélyreható változásokon ment keresztül. Nehéz meghatározni ok-okozati összefüggéseket, tényeket feltárni, hiszen az egyes szakirodalmak különböző szempontok szerint vizsgálják a változások hátterében álló tényezőket, valamint térben és időben elkülönülten jelentkezik maga a jelenség és annak hatása. Az éppen aktuális politikai irányok, társadalmi viszonyok, demográfiai, gazdasági, munkaerő-piaci tényezők mind-mind befolyásolták a felsőoktatás rendszerének alakulását – ahogy azt az előző fejezet is bizonyítja.

A XX. század közepén kibontakozó tudományos-technikai forradalom az emberi szükségletek kielégítését szolgáló tevékenységek minden területén jelentkezett, így a mezőgazdasági termelésben is. A technológiai fejlesztések alapfeltételét a magasan képzett szakemberek jelentik. A megváltozott munkaerőigény változásokat hozott a mezőgazdaságban foglalkoztatottak összetételében és így az agrárképzésben, az agrár-oktatásban is.^[22]

Mindkét ország esetében elmondható, hogy az 1980-as évek végén bekövetkező szervezeti tulajdon- és birtokszerkezeti átalakulások és egyúttal a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességének visszaesése az agrárgazdaságban és az agrár-felsőoktatásban is negatív eredményeket hozott. Az oktatás minősége is romlani kezdett, hiányzott az innováció, a fejlődés. A rendszerváltás előtt kiemelten szoros kapcsolat volt az agrár-oktatás és a gyakorlati szakemberek között, ma viszont inkább szakadék van. Több szakértő is rávilágított arra, hogy az agrárgazdaság fejlődésének és versenyképességének domináns tényezője a szereplők együttműködése, vagyis a közös célok megfogalmazása és elérése. Napjainkban már vannak erre vonatkozó kezdeményezések, de nagy általánosságban mindkét oldal inkább önös érdekeit tartja szem előtt.^[23]

[21] Martin, M. (eds.) (2011): *In search of the Triple Helix - Academia-industry-government interaction in China, Poland, and the Republic of Korea*. Unesco, Paris.

[22] Buday-Sántha (2010): i. m.

[23] Kovách I. (2010): Az agrár képzési területen végzetek elhelyezkedési sajátosságai. In: Garai Orsolya - Horváth Tamás - Kiss László - Szép Lilla - Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás Pályakövetés, Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Bp. 301-318.; Stypinski, P. (2015): Current higher agricultural education in Poland – threats and challenges. In: Romagos, I. - Nevarro, M. - Heath, S. - López-Francos, A. (eds.) (2015): *Agricultural higher*

A fentiekől eltekintve Magyarország számára ma is fontos, hogy a mezőgazdasági területeket az ott élők jól hasznosítsák saját maguk és az ország számára is. Ehhez és a vidék versenyképességének növeléséhez és fenntartásához elengedhetetlen a szakmai felkészültség. Az oktatás területi szerkezete igencsak meghatározó – főleg egy olyan helyhez kötött ágazat, mint az agrárium esetében – ahol annak koncentrációja révén nem valósítható meg a területi különbségek csökkentése és a vidéken élők felzárkóztatása. Az országnak szüksége van a kiválóan képzett, szakmájukirántelkötelezettgyakorlatitapasztalattalrendelkezőagrárértelmiségre.^[24]

Ezzel szemben a mai fejlett világban a mezőgazdaságban dolgozók számában drasztikus csökkenés, összetételében pedig több problémás terület is fellelhető. Az EU-ban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 2 millióval csökkent a 2007. évi 10 millió foglalkoztatotról. A foglalkoztatás csökkenését észlelték a szolgáltatási és az élelmiszer-feldolgozó szektorban is.^[25] Az OECD 2017-es adatközlése szerint hazánkban mindössze 3%-ot tesz ki az összes diplomás közül az agrár szakterületeken végzetek aránya, a mezőgazdasági foglalkoztatás pedig 5%-os.^[26] Mindkét szám meghaladja az EU-22-es átlagokat, de Buday-Sántha Attila (2011) is rávilágított arra, hogy ezen adatok elemzésénél figyelembe kell venni a mezőgazdasági termelés számára rendelkezésre álló termőterület nagyságát, illetve annak minőségét, tehát az ország termelési potenciálját. Így már elgondolkodtató kérdés, hogy kielégítjük-e az agrár munkaerőpiac valós igényeit. Vajon az előregedő mezőgazdasági munkaerőbázis meddig tudja fenntartani és működtetni az agráriumot?

Meg kell jegyezni azt is, hogy a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a vidéki térségek népességében jóval nagyobb hányadot tesznek ki a legfeljebb alapfokú (8 általános) iskolai végzettséggel rendelkezők, akik a mezőgazdaságban a munkaerő legnagyobb hányadát adják (kb. 60%).^[27] Ezt a tényt tovább rontja, hogy a mezőgazdaságban dolgozók közel 70%-a nem rendelkezik a szakmához kapcsolódó végzettséggel.^[28]

Összességében javítani kell a mezőgazdaság színvonalát, amelynek kiindulópontja az oktatás, amire minden más fejlesztendő terület épül. Biztos alapokon nyugvó agrároktatás kialakítása nélkül nem fejlődhet a versenyképességünk sem.^[29] Az agráriumban kiemelten fontos, hogy a feladatok minden szintjét – a fizikai dolgozótól a mérnökig – versenyképes tudással rendelkező munkaerő lássa el, és

education in the 21st century: a global challenge in knowledge transfer to meet world demands for food security and sustainability report and conclusions. Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; n. 113., Ciheam, Zaragoza.

[24] Magda S. - Herneczky A. - Marselek S. (2008): *A felsőoktatás és az agrároktatás dilemmái.* Gazdálkodás, 52(5.) 432-443.

[25] Stypinski (2015): i. m.

[26] Herman S. - Körösparti P. - Kőmíves P. M. (2018): i. m.

[27] KSH (2016): *A magyar mezőgazdaság regionális különbségei, 2016.* Központi Statisztikai Hivatal, Bp.

[28] Herman S. - Körösparti P. - Kőmíves P. M. (2018): i. m.

[29] Buday-Sántha (2011): i. m.

a legkorszerűbb technológiák bekerüljenek az agrártermelésbe. Mindez a megfelelően képzett, megalapozott lexikális tudással és szakmai gyakorlattal, tapasztalattal rendelkező szakemberek biztosításával érhető el.^[30]

Az egyetemi oktatásnak és kutatásnak gazdasági és társadalmi célokat kell szolgálnia a regionális gazdaságfejlesztés területén. A regionális szereplők saját régiójuk fejlesztéséhez való egyre aktívabb hozzájárulást várják el az ott található egyetemektől, amely globalizációs és lokalizációs folyamatok eredménye. A helyi viszonyok is ugyanolyan fontossággal bírnak a vállalatok globális gazdaságban való versenyképességének meghatározásában, mint a nemzeti makroökonómiai környezet. Ebben a viszonyrendszerben a tudáshoz és képességekhez való helyi hozzáférés ugyanolyan fontos, mint a fizikai infrastruktúra, így a regionális beágyazottságú egyetemek kulcsfontosságú helyi vagyonná válnak a gazdaságfejlesztésben.^[31]

A Triple Helix modell elméletében a felsőoktatási, a kormányzati és a társadalmi-gazdasági szféra között egy olyan kooperáció érvényesül, amelyben kölcsönös előnyökre tesznek szert az egyes elemek. A cél pedig a kölcsönösen előnyös együttműködések révén a folytonos fejlődés biztosítása.^[32]

A felsőoktatás tömegesedésének hatására a felsőoktatás és a kormányzatok kapcsolata, valamint a felsőoktatás és a társadalmi-gazdasági környezet kapcsolata megváltozott. Ezen változási folyamatok a felsőoktatási intézményeket terhelték – akadémiai, szervezeti és érzelmi szempontból egyaránt. Mindezek nyomán két álláspont fogalmazódott meg: az egyik (Guy Neave)^[33] mellett áll, hogy maradjanak az egyetemek kormányzati irányítás alatt, a másik (Burton R. Clark)^[34] azt a nézőpontot képviseli, hogy az egyetemeknek üzleti vállalkozásként kellene működniük, a szabadságot a több lábón állás biztosítja.^[35]

Hrubos Ildikó (2004) tanulmányában definiált gazdálkodó egyetem, szolgáltató egyetem, valamint vállalkozói egyetem elnevezések egyben az időbeli változásokat is követik. A gazdálkodó egyetem koncepciója az 1980-as évekre tehető, amikor a korábbinál nagyobb önállóságot kaptak az egyetemek, a költségvetési szabályozások lazultak. Az 1990-es évek közepétől megjelenik a szolgáltató egyetem, lebontja addigi tradicionális határait és szerves kapcsolatra törekszik a társadalmi-gazdasági környezettel. Nem sokkal ezután Burton R. Clark (1996) vetette

[30] Csaki, Cs. (1999): *Agricultural higher education in transforming Central and Eastern Europe*. *Agricultural Economics*, 21. 109–120. doi.org/10.1016/S0169-5150(99)00024-9.

[31] Mezei K. – Troján Sz. – Németh A. (2013): Agráregyetemek (helyi) gazdaságfejlesztő tevékenysége régen és most. In: Rechnitzer J. – Somlyódy P. – Kovács G. (szerk.): *A hely szelleme – a területi fejlesztések lokális dimenziói. A Fiatal Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások*. Széchenyi István Egyetem, Győr.

[32] Etkowitz, H. (2006). *The Entrepreneurial University and the Triple Helix as a Development Paradigm*. Paper presented at the 6th Triple Helix Conference, Addis Abeba. May. 29–31.

[33] Az európai egyetemek szövetségének elnöke, 1991-ben fogalmazta meg gondolatát.

[34] A Kaliforniai Egyetem – Berkeley professzora, a felsőoktatás-kutatás egyik alapító atyja 1998-ban vélekedett így.

[35] Hrubos I. (szerk.) (2004): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. (Társadalmi és Oktatás 4.).

papírra a vállalkozói egyetem öt elemét, amely kiterjedt az erős és professzionális menedzsmentre, a fejlesztési perifériákra, a diverzifikált bevételekre, erős és stimulált akadémiai oldalra és az intézményt átható vállalati kultúrára.^[36] Mindez előmozdítja a Triple Helix modellben megfogalmazott elemek szimbiózisát.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetősége 2004-ben arra kényszerítette a lengyel politikai döntéshozókat, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet a nemzeti versenyképesség és az innováció kérdéseire.^[37] Az elmúlt évtizedben jelentős számú politikai dokumentum került kidolgozásra, amely befolyásolja az innováció fejlődését az országban. Ezen kívül, arra ösztönzik a regionális kormányokat, hogy építsenek regionális innovációs rendszereket (RIS) olyan innovációs stratégiák kidolgozásával és végrehajtásával, amelyekben az egyik legfontosabb kérdés az akadémia és az ipar közötti interakciók előmozdítása.^[38]

Az innovációs politikával kapcsolatos felelősséget Lengyelországban három minisztériumra osztották: a Tudományos Kutatási és Információs Technológiai Minisztériumra, a Gazdasági és Munkaügyi Minisztériumra és az Oktatási és Sportminisztériumra. Ezt a felelősségmegosztást a lengyel nemzeti innovációs rendszer fő hátrányának tekintik. Az akadémia és az ipar közötti interakciót nem csak a nemzeti politika és a kormányzati intézkedések befolyásolják, hanem a lengyel felsőoktatási és üzleti szektor sajátos jellemzői is.^[39] Fontos megjegyezni, hogy a lengyel felsőoktatási szektor legtöbb egyeteme csak a tanításra összpontosít; nagyon kevés intézmény foglalkozik kutatással. Ha folytatnak is kutatási tevékenységet, akkor ez elsősorban alapkutatás, és a jövőbeni esetleges üzleti alkalmazásokra csak kevés figyelmet fordítanak vagy egyáltalán semmit. Lengyelország felsőoktatási intézményeit ezért a vállalatok ritkán tekintik együttműködési partnernek.^[40]

Erdős Katalin (2018) a hazai helyzetet vizsgálta az egyetemek vállalkozói mivolta szempontjából, amelyben megállapította, hogy a folyamat megindult ugyan, de sajnos számos (stratégiai és jogszabályi) tényező hátráltatta annak teljes kibontakozását, így hazánkban még erősen kezdeti szakaszban van. Egy további problémára hívja fel a szerző a figyelmet az egyetemi vállalkozó hiányára, ugyanis az egyetemi kutatók vállalkozói motiváltsága alacsony, akik nélkül aligha képzelhető el a vállalkozó egyetem.^[41]

[36] Uo.

[37] Drost, S (2013): *The Agriculture Sector in Poland and Romania and its Performance under the EU-Influence*. Arbeitshefte aus dem Otto-Strammer-Zentrum, Berlin, Freie Universität Berlin, Vol. 1. No. 21.

[38] Martin, M. (eds.) (2011): i. m.

[39] Uo.

[40] European Commission (2017): *Peer Review of Poland's Higher Education and Science System*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi: 10.2777/193011.

[41] Erdős K. (2018): *Felsőoktatás és innováció: spin-offok és vállalkozó egyetemek Magyarországon* – Vannak vagy nincsenek? *Educatio*, 27(2.). 225–236. doi.org/10.1556/2063.27.2018.2.5.

Ebben a tanulmányban Erdős (2018) az egyetemek harmadik misszióját kifejezetten a regionális fejlesztési feladatokra érti, amelyhez két megközelítést tár. Az egyik a hagyományos példa, amikor a tudás gyakorlatba történő átültetése a cél. A vállalkozó egyetem esetében azonban a tudás a szabadalmakba, valamint az egyetemről kipörgetett ún. spin-off^[42] cégekbe ágyazott árucikké válik.^[43]

Ugyanakkor a 2014–2020-as programidőszakban nagy előrelépést jelentett a Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központok kialakítása az egyetemeken a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) keretében. A központhálózat kialakításának célja pontosan az egyes ágazatok közötti kapcsolatok és szinergiák létrehozása volt, előmozdítva ezzel a vállalkozások kutatási és innovációs tevékenységét, valamint az egyetemek gazdasági szerepét és az így létrejövő K+F+I eredmények gazdasági hasznosítása a fő cél. Az egyetem szellemi erőforrásai és laboratóriumi infrastruktúrája adja az alapot, amelyet tudatos fejlesztésekkel alkalmassá kell tenni, hogy oktatási és kutatási alapfeladatain túlmenően megfeleljen a regionális gazdaság által támasztott igényeknek, és hatékony tudás- és technológiatranszfert valósítson meg. Az együttműködési központok tudás- és technológiai transzfert valósítanak a szereplők között.^[44]

Sőt a következő ciklusban (2021–2027) a kompetenciaközpontok és tudományos parkok fejlesztésével haladnak majd tovább.

Ami a lengyel üzleti szférát illeti, a vállalkozások jóval több mint 90%-a tartozik a kis- és középvállalkozások (KKV) kategóriába. Az egyik legnagyobb probléma, amellyel a kkv-k Lengyelországban szembesülnek, az innovációs tevékenységek végzéséhez megfelelő pénzügyi források hiánya. Ez a fő oka annak, hogy vonakodnak részt venni a költséges házon belüli kutatási és fejlesztési tevékenységekben. A fentiek a fő kérdések, amelyek vitákat váltottak ki arról, hogy az akadémiai és iparági együttműködés hogyan növelheti a lengyel gazdaság innovatív jellegét. Széles körben elismert tény, hogy a tudományos élet és az ipar közötti interakciónak a lengyel nemzeti és regionális innovációs rendszerek központi részét kell képeznie.^[45]

Statisztikailag is alátámasztható, hogy Magyarország nem használja ki teljesen az agráriumban rejlő lehetőségeit: nincs elegendő és megfelelő technológiai fejlesztés, nem csak kevés, de nem is megfelelően képzett a mezőgazdasági szakember – kevés a gyakorlati, és nem megfelelő az elméleti ismeretük. Így a versenyképesség és a foglalkoztathatóság szintje alacsony.^[46]

[42] „Az OECD (2000) által javasolt definíció mindazon újonnan létrejövő társaságokat tekinti spin-offnak, amelyek a következő tulajdonságok legalább egyikével bírnak: egyetem vagy egyéb közfinanszírozású kutatóhely alkalmazottja hozta létre; az alapjául szolgáló technológiát egyetemről vagy egyéb közfinanszírozású kutatóhelytől szerezte licenciamegállapodás útján; egyetemi vagy egyéb közfinanszírozású kutatóhely tőkerészesedéssel bír benne; egyetem vagy egyéb közfinanszírozású kutatóhely hozta létre” Uo.

[43] Uo.

[44] GINOP (2018): Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program – Az Európai Bizottság által elfogadott verzió.

[45] Martin (2011): i. m.

[46] KSH (2017): *A mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, 2017*. Központi Statisztikai Hiva-

Az ország versenyképességének meghatározó tényezője a vidéken élők számára megélhetési lehetőséget biztosítani. A 18. században erre vonatkozóan biztos támasz volt az agrárium, de a 20. század végére már nem tudott a megfelelő mértékben hozzájárulni az ott élők foglalkoztatásához. A mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepében a rendszerváltást követően nagymértékű visszaesés figyelhető meg.^[47]

A modern mezőgazdasági egyetemeknek a tipikus technológiai ismeretek helyett nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a társadalmi igényekre és elvárásokra. A diplomások többsége nem tudja megoldani a problémákat, nem tud csapatban dolgozni, a hallgatóknak problémái vannak az analitikus gondolkodással és az önképzéssel, valamint az interperszonális kommunikációval. Egyre nő az igény azok számára, akik felkészültek a globális problémák megoldására, a globális természeti erőforrások megfelelő felhasználásával, a globális éghajlati felmelegedéssel, a biológiai sokféleséggel, a vidék tervezésével és kezelésével, az élelmezésbiztonsággal vagy a környezetvédelemmel kapcsolatban.^[48] Hiányoznak a korszerű ismeretek, a gyakorlatorientált képzés, a technológiai fejlődés követése és az egyéb kiegészítő ismeretek (pl. pénzügyi, menedzseri).^[49]

Az agrár-felsőoktatásban résztvevőktől a jelenlegi helyzet nagyobb önállóságot követel. Ezen szféra esetében az is fontos szempont, hogy a leendő hallgatóknak a lakóhelyükhöz közel kell tanulnia, mert így csökkenthető az elvándorlás, a területi egyenlőtlenségek növekedése. A tudás helyben tartása révén növelhető az adott régió versenyképessége. Szem előtt kell tartani, hogy az agrárgazdaságban foglalkoztatottak a vidékhez kötődnek, ahol szükséges a helyi gazdaságfejlesztés.^[50]

A legelső szinteken kell elkezdni a mezőgazdaság megszerettetését, így már az óvodában, de legkésőbb az általános iskolában kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a gyerekek megismerjék a vidéket, a mezőgazdaságot és még inkább megszeressék azt. Erre jó példa az iskolakert, faluszövetkezet. A középszintű oktatás fő feladata pedig abban rejlik, hogy a térségéhez kapcsolódva alakítsa ki rendszerét.^[51]

tal, Bp.; Herman S. - Körösparti P. - Kőmíves P. M. (2018): i. m.

[47] Herman S. - Körösparti P. - Kőmíves P. M. (2018): i. m.

[48] Stypinski (2015): i. m.

[49] Pupos T. (2019): *Változtatások szükségessége a magyar agrárfelsőoktatás képzési programjában*. Gazdálkodás, 62(1.). 58-72.

[50] Magda S. - Marsélek S. - Magda R. (2017): *Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye*. Gazdálkodás, 61(4.). 437-458.

[51] Uo.

3. ESETTANULMÁNY – UNIWERSYTET ROLNICZY IM. HUGONA KOŁŁATAJA (URHK) (A LENGYEL MEZŐGAZDASÁGI EGYETEM)

Az alábbi esettanulmányt az egyetem hivatalos honlapja,^[52] valamint az ENTRANT Sp. z o. o. vállalat honlapja^[53] alapján készült. A választott intézmény jelenleg az egyetlen kifejezetten mezőgazdasági képzést indító egyetem Lengyelországban. Természetesen más egyetemeken is találkozhatunk az agrárszakterülethez tartozó képzetekkel, de az ilyen szakokat indító karokat „Life Sciences” Élettudományok néven találhatjuk meg, – ami egyébként más európai országokban is jellemző – és egyúttal nem is kifejezetten a hagyományos képzéseket foglalja magába. A krakkói egyetem az agrárium teljes portfólióját lefedi: mezőgazdaság, erdészet, biológia, állattudomány, állatgyógyászat, környezetvédelem, biotechnológia, környezetmérnöki munka, élelmiszer-technológia, gépészet, gazdaságtan és menedzsment.

Az ENTRANT vállalat együttműködésben az ország oktatási intézményeivel a külföldről érkezők, vagy külföldi érdeklődők számára nyújt hiteles és teljeskörű információkat az oktatással kapcsolatban.

A felsőoktatásba történő jelentkezés intézményi szinten és nem központilag történik. A vizsgált egyetem esetében egy saját elektronikus felvételi rendszerben jelentkezhetnek a diákok. A magyar központi felvételi rendszer úgy gondolom, megkönnyíti a jelentkezést, de azt is el kell ismerni, hogy az egyes tudományterületek esetében eltérő információk és eszközök segíthetnek a döntésben, és talán nagyobb eséllyel kerül a szakma iránt elhivatott és ahhoz valóban értő hallgató a megfelelő helyre.

Ugyan Lengyelországban is a Bologna-rendszerben tanulhatnak a hallgatók, az egyes képzési szintek mégis más megközelítésben épülnek egymásra. Az elmúlt években a hazai szakkínálatot szűkítették és egyszerűsítették, azonban az URHK-n elérhető képzéseknek széles palettája van. Az egyetemnek összesen hét kara van, amely egy-egy szakterülethez tartozó képzéseket indít:

- Mezőgazdasági és gazdaságtudományi,
- Erdészeti,
- Állattudományi és biológiai,
- Környezetmérnöki és geodéziai,
- Biotechnológiai és kertészeti,
- Termelés és energiamérnöki,
- Élelmiszer-technológiai.

Továbbá egy tudományos állatorvosi központot a Jagielló Egyetemmel együttműködve tartanak fenn.

[52] <https://urk.edu.pl/>

[53] <https://entrant.eu/en/>

Az egyetemi honlap felépítése és az elérhető képzések nagy száma is megnehezítheti a továbbtanulók eligazodását, hiszen összesen csaknem 30 alapképzés közül választhatnak.

Az egyetemi honlap tanulmányozása során találkoztam az úgynevezett „USOS” (Uniwersytecki System Obsługi Studiów), Egyetemi Tanulmányi Rendszerrel, amely a legnagyobb lengyel egyetemek közötti együttműködés révén jött létre. Ennek a programnak a segítségével a hallgatók egy helyen kezelhetik a tanulmányokhoz kapcsolódó ügyeket: többek között a diákigazolvány igénylést, a tananyagok elérését, határidőket, oktatói kapcsolattartást, a különböző hallgatói pályázatokat, ösztöndíjakat, diplomamunkát, kollégiumi ügyintézés, szakmai gyakorlati ügyintézés, karrier irodai szolgáltatásokat. Az alkalmazások széles köre miatt hozták létre ezt a központi információgyűjtő programot, amelyet már mobiltelefonos applikáción is használhatnak a hallgatók. Ez az eszköz javítja az oktatási tevékenység koordinálását, lehetővé teszi az egyetemi eljárások egyszerűsítését, úgy gondolom ez egy jó gyakorlat, amely hazai viszonylatban is alkalmazható lehet. (A Neptun rendszer ugyan hasonló elven működik, de nem ennyire széleskörű szolgáltatásokat nyújt.)

A szakirodalmi kutatás is rávilágított arra, hogy a tudástranszfer, a vállalati kapcsolatok tekintetében az egyetemek kulcsszerepet töltenek be a regionális gazdaságfejlesztésben. A krakkói egyetem szervezeti egysége, a Technológiai Transzfer Központ az üzleti élet és a tudomány összekapcsolására összpontosít. Tevékenységének célja az egyetemi innováció ösztönzése és az egyetem szellemi potenciáljának teljes kihasználása. Feladatai közé tartozik a kutatási eredmények közzétevése, a szellemi tulajdon védelme terén folytatott tevékenységek, az együttműködés hálózatának kiépítése a tudomány és a gazdaság között az innovatív technológiák és a tudás áramlásának elősegítése és fokozása érdekében. Ide tartoznak a nemzeti és nemzetközi projektek a tudomány fejlesztésével és a vállalkozások versenyképességének növelésével kapcsolatban.

Szintén jó példa, jó gyakorlat lehet, hogy a Mezőgazdasági Egyetem tagja a *Klaster LifeScience Kraków* hálózatnak, amelynek küldetése a vállalkozói szellem és az innováció támogatása, valamint a kutatási és fejlesztési eredmények hatékony felhasználása. Egy további kutatás tárgya lehet ez a klaszter, valamint ezek további hálózata Lengyelországban.

ÖSSZEGLÉS

Jelen tanulmányhoz végzett kutatások jó kiindulásként szolgálnak a térség agrár-felsőoktatási, és a hozzá szorosan kapcsolódó, agrárgazdasági folyamatok megismeréséhez. Az egyértelműen kiderül, hogy egy gazdasági reform, egy piacszerkezeti átalakítás nagymértékben befolyásolja az adott térség (felső)oktatásának alakulását. A globális probléma – miszerint komoly tudáshiány van az agrárszférában – nem csak hazánkban okoz gondot a vidéki létben és az agrárgaz-

daságban. Úgy gondolom jó gyakorlatokat ismerhetünk meg lengyel „barátainktól”, de ugyanez elmondható a másik irányban is. A térség, Kelet-Közép-Európa problémájára – a mezőgazdaságban résztvevők alulképzettsége – megoldást jelenthet a nemzetközi együttműködés a tudástranszfer tekintetében. Jó példa a krakkói egyetem szervezete, a Technológiai Transzfer Központ, valamint a *Klaster LifeScience Kraków* hálózat, amelyek mintájára internacionális kooperációt lehet kialakítani. A további jó gyakorlatok megismerése céljából érdemesnek tartom a térség más országait is vizsgálni.

IRODALOM

- Buday-Sántha A. (2011): *Agrár- és vidékpolitika*. SALDO Zrt., Bp.
- Csaki, Cs. (1999): *Agricultural higher education in transforming Central and Eastern Europe*. *Agricultural Economics*, 21. 109–120. doi.org/10.1016/S0169-5150(99)00024-9
- Drost, S (2013): *The Agriculture Sector in Poland and Romania and its Performance under the EU-Influence*. *Arbeitshefte aus dem Otto-Strammer-Zentrum*, Berlin, Freie Universität Berlin, Vol. 1. No. 21.
- Erdős K. (2018): *Felsőoktatás és innováció: spin-offok és vállalkozó egyetemek Magyarországon – Vannak vagy nincsenek?* *Educatio*, 27(2.). 225–236. doi.org/10.1556/2063.27.2018.2.5
- European Commission (2017): *Peer Review of Poland's Higher Education and Science System*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi: 10.2777/193011
- European Commission Statistical Factsheet – Hungary (2019). Elérhető:
• https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-statistical-factsheet-hu_en.pdf Letöltve: 2020.11.10.
- Etzkowitz, H. (2006). *The Entrepreneurial University and the Triple Helix as a Development Paradigm*. Paper presented at the 6th Triple Helix Conference, Addis Abeba. May. 29–31.
• doi:10.21791/IJEMS.2018.4.23.
- GINOP (2018): *Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program – Az Európai Bizottság által elfogadott verzió*.
- Herman S. – Körösparti P. – Kőmíves P. M. (2018): *A magyar agrár-felsőoktatás aktuális helyzete*. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)* 3(4.). 263–281. doi.org/10.21791/ijems.2018.4.23.
- Hrubos I. (szerk.) (2004): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. (Társadalom és Oktatás 4.).
- Janusz, I. (eds.) (2014): *25 years of polish agriculture*. Food Security in Europe, Puławy Competence Center, Warszawa.
- Kovách I. (2010): *Az agrár képzési területen végzetek elhelyezkedési sajátosságai*. In: Garai Orsolya – Horváth Tamás – Kiss László – Szép Lilla – Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás Pályakövetés, Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Bp. 301–318.
- KSH (2016): *A magyar mezőgazdaság regionális különbségei, 2016*. Központi Statisztikai Hivatal, Bp.
- KSH (2017): *A mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, 2017*. Központi Statisztikai Hivatal, Bp.

- KSH adatbázis: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsi001b.html (2020.03.02)
- Magda S. – Marsalek S. – Magda R. (2017): *Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye*. *Gazdálkodás*, 61(4.). 437–458.
- Magda S. – Herneckzy A. – Marsalek S. (2008): *A felsőoktatás és az agrár-oktatás dilemmái*. *Gazdálkodás*, 52(5.) 432–443.
- Mezei K. – Troján Sz. – Németh A. (2013): Agrár-egyetemek (helyi)gazdaságfejlesztő tevékenysége régen és most. In: Rechnitzer J. – Somlyódy E. – Kovács G. (szerk.): *A hely szelleme – a területi fejlesztések lokális dimenziói. A Fiatal Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások*. Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Martin, M. (eds.) (2011): *In search of the Triple Helix - Academia-industry-government interaction in China, Poland, and the Republic of Korea*. Unesco, Paris.
- Mitrovits M. (2015): A lengyel kollektivizálási kísérlet sikertelensége: okok és következmények. In: Horváth S. – Ö. Kovács J. (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Magyar Történelmi Emlékek, Bp. 335–347.
- NKFIH (2014): *Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia*. Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, Bp.
- Pupos T. (2019): *Változtatások szükségessége a magyar agrárfelsőoktatás képzési programjaiban*. *Gazdálkodás*, 62(1.). 58–72.
- Statistics Poland (2019): Higher education institutions and their finances in 2018. *Statistics Poland*, Statistical Office in Gdańsk.
- Stypinski, P. (2015): Current higher agricultural education in Poland - threats and challenges. In: Romagos, I. – Nevarro, M. – Heath, S. – López-Francos, A. (eds.) (2015): *Agricultural higher education in the 21st century: a global challenge in knowledge transfer to meet world demands for food security and sustainability report and conclusions*. Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; n. 113., Ciheam, Zaragoza.
- Tózsér J. – Magyar F. – Mezei T. – Káposzta J. (2018): *Beszélgetés a felsőoktatás fejlesztéséről az agrár, élelmiszer és vidékgazdaság kihívásai tükrében*. *Valóság*, 61(4.). 21–39.

A külföldön született győri lakosok kapcsolatainak elemzése egy korábbi kutatás tükrében

Analysis of the relationships of Győr residents who were born abroad in the light of a previous research

Absztrakt

A tanulmány egy 2013-as kutatás adatbázisának másodelemzését tartalmazza, annak kisebb elemszámot tartalmazó csoportjára fókuszálva. Fő kérdésköre a külföldön született (a kutatás évében legfeljebb 10 éve győri lakosok) kapcsolatainak bemutatása. Összehasonlítva a nagyobb elemszámot magában foglaló Győrben (vagy annak vonzáskörzetében) született, valamint a Győrtől legalább 50 km-nél távolabb született, onnan érkező (legfeljebb 10 éve beköltözött), belső vándorlásban résztvevők. A három csoport demográfiai és egyéb alapadatainak összevetése, rokoni, baráti kapcsolatainak elemzése történik meg. A kis elemszámú, külföldön született (a lekérdezés évében) győri lakosok felvett adatainak vizsgálatára hangsúlyt kap.

Kulcsszavak: migráció, belső migráció, Győr, társadalmi tőke, kötések, rokonság, barátok

Abstract

The study includes a secondary analysis of a 2013 research database, focusing on its smaller group of items. Its main issue is the presentation of the relations of those who were born abroad (residents of Győr for up to 10 years in the year of the research). Compared to those who were born in Győr (or its catchment area), which includes a larger number of elements, and those who were born at least 50 km away from Győr, coming from there (moving for up to 10 years), are participants in internal migration. The demographic and other basic data of the three groups are compared, and the relationships of relatives and friends are analyzed in this study. Emphasis is placed on the examination of the data of Győr residents of those who were born abroad (in the year of the survey).

Keywords: migration, internal migration, Győr, social capital, ties, kinship, friends

BEVEZETÉS

A kapcsolathálózat-kutatás számos területen tevékenykedő kutatót ihletett meg azzal a céllal, hogy definiálja az egyént az őt körülvevő környezetben, közösségekben, helyi, valamint „nagy” társadalomban. Jelen tanulmánnyal célom, hogy felmérjem egy korábban Győr városában kivitelezett városkutatás (Győri Járműipari Körzet kutatás) eredményeit, valamint elemezzem annak egyes részleteit szűkebb metszetben. Nevezetesen a 3032 válaszadót három csoportra bontom. Első csoportba tartoznak azok, akik Győrben születtek és esetleg városrészek között költöztek, valamint, akik Győr 50 kilométeres vonzáskörzetében születtek és élnek vagy vándoroltak a városba. Második csoportba azokat soroltam, akik Győrtől távolabb születtek (50 km-es vonzáskörzetén túl), de országhatáron belül. Harmadik csoportba pedig azok tartoznak, akik országhatáron kívül születtek és a felmérést megelőző 10 évben vándoroltak be az országba (többnyire az anyaországba).

A szakirodalom áttekintése szisztematikusan történik oly módon, hogy az alapfogalmak rövid áttekintését követi egy (történelmi) kitekintés, mely rávilágít arra, hogyan és miért került Magyarország a magyar anyanyelvűek bevándorlásának célpontjává, milyen tényezők játszották a legfőbb szerepet.

A továbbiakban nagy hangsúlyt kap az egyének kapcsolatainak elemzése a három csoportra értendően, majd különös tekintettel a külföldről érkezők kapcsolatainak elemzésére. Érdeklődésem középpontjában főként az erős kötések állnak, valamint azok szerepe a külföldről érkezők körében.

A könnyebb átláthatóság kedvéért táblázatos formában kerülnek szemléltetésre az adatok, melyet minden esetben szöveges értékelés követ.

Az összegzés tartalmazza a főbb megállapításokat, melyek az összegyűjtött adatokból kerülnek következtetésre.

Főbb kérdéseim:

- Melyik csoport rendelkezik a legerősebb kapcsolatokkal?
- Mutatnak-e valamilyen eltérést az eredmények a külföldön születettek csoportja és a további két csoport között?
- Milyen családi, rokoni kapcsolatot tartanak fenn a külföldről (környező országokból) bevándorlók?

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

1.1. ALAPFOGALMAK

1.1.1. MIGRÁCIÓ

A migráció olyan típusú népességmozgást jelent, mely befolyásolja a népesség nagyságát, valamint szerkezetét, mind a küldő, mind a befogadó országokat, régiókat tekintve. Ezeken túlmenően számos olyan aspektusra is hatással van, mint az adott ország/országok vallási, etnikai, kulturális jellemzői. Amennyiben a migrációra úgy tekintünk, mint lakóhely-változtatás, úgy magába foglalja személyek vagy családok, valamint tömegek vándorlását. A vándorlás okai többfélék lehetnek. Az okok közé sorolhatók többek között a gazdasági, politikai, társadalmi tényezők.^[1]

Az adminisztratív határátlépéssel járó, fizikai értelemben vett térbeli helyváltoztatás (lakóhely-változtatás) magában foglalja azt az elemet, hogy a turizmus, ingázás nem tekinthető migráción belüli formációknak. A vizsgálatok során figyelembe kell venni az egyének szűkebb és tágabb fizikai és társadalmi környezetét, a települést, országot, aminek részesei voltak, ahonnan a vándorlás elindul, valamint ugyanezeket a tényezőket a célterület, a végpont vonatkozásában.^[2]

1.1.2. BELSŐ MIGRÁCIÓ- ADATKÖZLÉS

Magyarországon 2017-es statisztikai adatok alapján, a vándorlásban résztvevők száma 572 408 fő. A vándorlás két típusát különböztetjük meg: az állandó, valamint az ideiglenes vándorlást. Korcsoportok szerinti lebontásban legmobilabbnak bizonyult 2017-ben a 30–34 éves, valamint a 0–4 éves korosztály. Ez két dologra is enged következtetni. Egyrészt arra, hogy a legmobilabb személyek, családjukkal együtt vesznek részt ebben a típusú migrációban (habár kiderül az is, hogy az ezen korú, hajadon nők száma mutatkozik legmagasabbnak az arányokat tekintve). Másrészt ez az adat mögöttes tartalommal is rendelkezik, mégpedig azzal, hogy a gyermekvállalási kedv kitolódik és az első gyermek megszületésekor az édesanya életkora a 30-as éveire datálható. A vándorlásban résztvevők életkorának kitolódását ezen kívül azzal is magyarázzák, hogy a fiatalok a korábbiakhoz képest több időt töltenek az oktatási rendszerben, így a szülői ház elhagyása – nem csupán a családalapítás – is későbbi időpontban történik meg. Az ideiglenes vándorlás tekintetében a 20-as éveikben járók aránya kiugróan magas, mégpedig az előzőekben említett oktatásban eltöltött idő, a más településen folytatott tanulmányok miatt. Mindezek magyarázatot adnak arra, hogy az ideiglenes vándorlás

[1] Tomka B. (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Bp.

[2] Illés S. (2000): *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. Központi Statisztikai Hivatal és Népeségstudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 63(2.). Bp.

esetében miért volt kiemelkedő a 2012–2017-es időszakban a hajadon nők és nőtlen férfiak aránya. 2017-re ezek az arányok azonban kiegyenlítődni látszódtak, számottevő különbség ebben az esetben már nem mutatkozott meg.^[3]

A fent hivatkozott anyag nem csupán olyan adatokat szolgáltat számunkra, mint az, hogy milyen a vándorló népesség korösszetétele, valamint nemek szerinti eloszlása, de rávilágít arra is, hogy mely régiókból melyik másik régióba halad a mozgás. A Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld azok a területek, melyek leginkább kibocsájtják a munkaerőt, akik leginkább a Nyugat-Dunántúlon telepednek le. Az egyik legnagyobb húzóerővel, pozitív mutatóval rendelkező terület Győr-Moson-Sopron megye.^[4]

1.2. A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOK MINT KÜLDŐK

A politikai berendezkedés változásával a nemzeti határok nyitottabbá váltak a lakóhely változtatásának desztinációjára is. Magyarország és a közép-európai régió a korábbi küldő helyett inkább fogadó országgá vált, melynek gyökerei történelmi múltra tekintenek vissza. A Trianont követő határmódosítás következtében, számos – korábban magyar – terület került a környező országok fennhatósága alá. Ezeken a területeken élő magyarság (az új államhatalom területén kisebbség) migrációja jelentősen növekedett a posztkommunista időszaktól kezdődően.^[5]

Összességében főként Románia területéről, az anyaországba való áttelepedésről van szó, tehát magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek magukat vallók migrációja számottevően magasabb azok között, kik célországként a hagyományos migráció keretein belül Magyarországot választották. Nagy számban érkeztek ezek az emberek az Unióhoz való csatlakozással egyidejűleg is. A '90-es évek végétől, kelet felől érkező nagy számú csoport jelenléte figyelhető meg, akik alkalmi munkavállalóként rövid időtartamban, főként a mezőgazdaságban, valamint az építőiparban jelentek meg az országban. Magyarországra, valamint Közép-Európába jellemzően nem azért érkeztek ezek az alkalmi munkát vállaló bevándorlók, mert gazdaságilag előnyös helyzetbe kerültek, hanem mert a migrációs politika hiányosságai ezt lehetővé tették számukra. Magyarország a keletről érkezők számára tranzitzőnát vagy ütközőzónát jelentett a nyugatra irányuló áramlás köztes állomásaként, a Lengyelország a Németország felé irányuló mozgásban. A környező országokból bevándorolt emberek döntő többsége magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Az anyaországba történő vándorlás okai közé sorolható az etnikai diszkrimináció.^[6]

[3] Központi Statisztikai Hivatal (2017): *A belföldi vándorlás aktuális trendjei, 2012–2017.*

[4] Uo.

[5] Gödri I. (2010): *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.* Központi Statisztikai Hivatal és Népeség-tudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 83(2.). Bp.

[6] Uo.; Gödri I. (2007): *A kapcsolati tőke szerepe a magyarországi bevándorlásban.* Kisebbségkutatás 16(4.). 699–727.

A bevándorlás mozgatórugói között szerepel az életszínvonalbeli, munkaerő-piaci, valamint bérkülönbségek, gazdasági egyenlőtlenségek, mint elsődleges motiváció. Ezért is jelentkezett erőteljesebben a Románia felől érkező migrációs hullám. Mindezek mellett fontos tényező az a politikai vonal, melyet a fogadó ország képvisel a migráció tekintetében, ugyanis a szándék megfogalmazásakor fontos figyelembe venni azokat a nehézségeket, melyekkel a letelepedés kapcsán a bevándorlónak számolnia kell. Magyarországon – habár a migrációs politikát tekintve egyre szigorúbb szabályok léptek életbe –, nem akadályozták a magyarok letelepedését drákói szigorral.^[7]

A '90-es évekhez képest az figyelhető meg, hogy a Kárpát-medencében élők száma csaknem félmillióval csökkent a kezdeti közel 13 milliós népességhez képest, mely nem csupán a Kárpát-medence egészét, de a környező országok népességét is érintette. Ez több tényezővel magyarázható. Az élve születések számának visszaesésével, az idős korösszetétellel, a halálozások számával, valamint azzal is, hogy a fertilitási mutatók az anyaországhoz képest magasabbak.^[8]

A gazdasági okokon túlmenően számos más egyéni ok, érdek is vezetett a migrációs hullám fennmaradásához, valamint annak elindulásához. Az elsődleges migrációs folyamatban főként fiatalok, magasabb iskolai végzettségűek, városlakók vettek részt, addig a szekunder migráció során előtérbe került a családgyejesítés, a fogadó országban már letelepedett, bizonyos életszínvonalat megteremtők családjainak a fogadó országban való újraegyesítése. Ez a fajta szekunder migráció az idősebb korosztályra jellemző, akik gyermekeiket követve települtek át Magyarországra. A karrier építése is megjelenik a motivációk között, lehetőség a képességek jobb kiaknázására, hasznosítására. Végül nem elenyésző azok száma, akik a jövőkép kilátástalansága, a kisebbségi lét degradáló mivolta miatt „etnikai migránsokként” tértek át Magyarországra.^[9]

1.3. MIGRÁCIÓ ÉS KAPCSOLATHÁLÓZAT

A kapcsolathálózat kutatása rendkívül fontos a migrációkutatásban. A vándorlási hajlam meglehetősen függ egyrészt attól, hogy milyen kibocsátó potenciállal rendelkezik egy adott ország, másrészt ez a hajlam jóval magasabb, ha az elvándorlást tervező személy rendelkezik kapcsolatokkal a fogadó ország területén. Ez a momentum befolyással bír arra, hogy az adott országnak mely részén fog letelepedni az illető-, a nyilvánvaló gazdasági okok mellett. A kapcsolati tőke legin-

[7] Gödri (2010): i. m.

[8] Hablicsek L. (2004): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991-2021*. Központi Statisztikai Hivatal és Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 78(3.). Bp. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand17.pdf>, 2020. március 27.

[9] Gödri I. (2010): i. m.; Gödri I. (2007): i. m.

kább azokban az esetekben játszik meghatározó szerepet, mikor a migráció nem legális. Milyen jellegű kapcsolatokról van szó? Főként a család, valamint a barátok szerepe a meghatározó, de nem elhanyagolható a tágabb környezet sem.^[10]

1.4. TÁRSADALMI TŐKE

Fukuyama (1999) úgy határozza meg a társadalmi tőkét, mint egy eszközt, aktíválható, informális normarendszert, amely előhívja az együttműködés lehetőségét egyének között, annak érdekében, hogy (előnyös) céljaikat elérjék. Felfogásában konkrét interakciók során jöhet létre az együttműködés, valamint a bizalom vagy civil társadalom a társadalmi tőke részei, de a társadalmi tőke önmagában nem ezekből az alkotóelemekből épül fel.

Lin (2001) úgy definiálja, mint azok az erőforrások, amik a közösségi kapcsolatokba ágyazódnak, másrészt olyan erőforrások, melyekhez a hálózatok kapcsolatain belül lehet hozzáférni vagy mobilizálni. Ez utóbbi esetében két további alpontot határoz meg.

Ennek első megközelítésében a társadalmi tőkét határozza meg, mint magát a kapacitást, az erőforrások készletét pedig a hálózatokon belül keresi (minél nagyobb a kapacitás, annál magasabb a hozam). A másik megközelítés a ténylegesen felhasznált társadalmi tőkére tér ki, miszerint minél jobb, minőségileg is annál jobb a tőkebefektetés, annál nagyobb a hozam (inkább minőségi, mint mennyiségi meghatározás). Tőke mivoltát az olcsó és megbízható információ, a csökkenő tranzakciós költségek, az erőforrások átalakíthatósága, erőforrásokhoz való hozzájutás esélyeinek növelése, valahova való tartozás érzése adja.

Bourdieu (2004)^[11] meghatározása szerint „a társadalmi tőke azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak”.

1.4. KAPCSOLATOK, KÖTÉSEK

Több szerző foglalkozik az erős és gyenge kötések fogalmi kereteinek tisztázásával, létezésük mivoltával, azok kutatásához szükséges módszerek kidolgozásával, alkalmazhatóságával. Granovetter (1982) tanulmányának *középpontjában* a gyenge kötések állnak, ideális állapotot szolgáltatva ezzel a későbbiekben bemutatott adatelemzéseknek, mely során szintén megkérdőjeleződik az erős és gyenge kö-

[10] Gödri (2007): i. m.

[11] Rehnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód.* Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs. 19.

tések közötti határvonal. Farkas (2014) megkérdőjelezi az erős és gyenge kötések határozott megkülönböztetését, mert nehéz annak a *értelmezése*, hogy viszonyokról vagy kapcsolatokról beszélünk-e, továbbá közösségi vagy társadalmi szinten jelennek meg ezek a kapcsolatok (viszonyok?). A gyenge kötésű rendszerekről hipotetikusán úgy gondolkoztam, mint az erős kötések közé ékelődött „töltőanyag”, aminek jelenléte csak megerősíti, de nem befolyásolja a rendszer működését. A gyenge hálózatok nagyobb számú emberek halmazát foglalják magukba, ahol az információáramlás – habár lassabb – *mégis nagyobb embertömegeket ér el, tehát könnyebben elérhetők az egyén társadalmi körén kívüli kapcsolatok*.

Granovetter (1982) tanulmányának a mobilitás, munkavállalás témakörét boncolgató, kutatásokkal alátámasztott alcíme az, melyben kifejtik, hogy a gyenge kötések hálózata a leginkább meghatározó munkahelyváltás esetén, mégpedig a fent említett kiterjedt hálózat miatt. Az információ a kiterjedtebb hálózatokon belül könnyebben áramlik, nem reked meg szűk körben. Ennek alapvetően két oldala lehet. Egyik, mely hálózat több láncszemén fut keresztül az információ, ilyen „az ismerősöm ismerőse a műszakvezető a gyárban”, valamint a másik, amikor a hálózaton belül ugyanaz a munkaadó, aki a kötésben elhelyezkedő konkrét láncszem, akit el akarunk *érni* mint „egykoron ugyanoda vittük a gyerekeinket focizni, egy szinten laktunk a kollégiumi éveink során” stb.

Granovetter (1982) szerint a gyenge kötések funkciói az alábbiak körébe sorolhatók:

- kielégítenek olyan szükségleteket, melyekre az erős kötések nem képesek,
- összekötik az egyént tágabb közösségekkel, ezáltal a mobilitás is kedvezőbb,
- lehetősége nyílik közösségi szintű tevékenységekben, azok megszervezésében,
- integrációs lehetőséget biztosítanak,
- a gyenge kötések továbbiak kialakításához járulhatnak hozzá, amelyek esetében lehetőség adódik az erős kötések gyarapításához is,
- heterogén környezetet biztosít.

Granovetter írása valóban figyelemfelkeltő és elgondolkodtató. Valóban gyenge a gyenge kötés vagy egyes funkciók szempontjából erősebb, mint az erős kötés? Hol húzódik a határ?

Granovetter (2008) úgy húzza meg a határvonalat, hogy ezek a kapcsolatok milyen időtartamban, intenzitással jelennek meg, milyen intimitással, valamint mennyire alapszanak *kölcsönösségen*. *Úgy ítéli meg, hogy az erős kötések a család, valamint baráti kapcsolatokat tartalmazza, tehát leginkább a közösségi létet meghatározó elemeket foglalja magában, míg a gyenge kötések az ismeretségi, társadalmi szinten jelennek meg.*^[12]

[12] Tönnies, F. (1983): *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Bp.

2. KUTATÁS

2.1 ADATBÁZIS ELEMZÉSE 3 CSOPORT SZERINT

2013-ban Győr városában történt Győri Járműipari Körzet városkutatás kapcsán gyűjtött adatokat vizsgálva adok számot a továbbiakban azokról az egyégekről, akik azt vallották, hogy győri lakóhelyük előtt országhatáron kívül éltek vagy akár ott is születtek. Az eseteket több szempontból elemezve igyekszem hasonlóságokat vagy különbségeket találni azokkal, akik országhatáron belülről, de Győrtől távolabbi pontokról érkeztek, valamint egyes esetekben a győri születésűekkel. A távolságot 50 km-es körzeten túl határoztam meg, mely alól kivételt képeznek az elemzés miatt a határon túli, de közeli települések, mint Dunaszerdahely vagy Komarno.

Csoportosítva, a későbbi esettanulmányok alanyai az alábbi településekről érkeztek:

1. táblázat: A külföldről érkező bevándorlók születési helye

Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Délvidék
Szenc: 2 fő	Eszeny: 1 fő	Szatmárnémeti: 1 fő	Újvidék: 1 fő
Dunaszerdahely: 1 fő		Szalárd: 1 fő	
Érsekújvár: 1 fő		Nagyvárad: 2 fő	
Komarno: 2 fő		Kolozsvár: 1 fő	
		Csíksereda: 1 fő	

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

A megkérdezettek nemét tekintve 8 fő nő és 7 fő férfi, melyből messzemenő következtetések egy 15 fős mintán nem vonhatók le, azonban az adatokat összevetve a Győrben született (vagy több, mint 10 éve beköltözőkkel), valamint a hazai születésű, de legfeljebb 10 éve beköltözöttekkel a százalékos adatok nem mutatnak nagyságrendbeli különbségeket, az eredmények a nemek kapcsán közel azonos arányokat adnak.

2. táblázat: Megkérdezettek neme

Honnan költözött		Fő	%
Győri születésű, vagy több, mint 10 éve beköltözött	férfi	1 330	46,8
	nő	1 507	53,0
	Hiányzó	6	0,2
		2 842	100,0
külföldön született beköltöző	férfi	7	46,0
	nő	8	54,0
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	férfi	86	47,6
	nő	93	51,8
	Hiányzó	1	0,6
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

Az átlagéletkor az egyéb kategória esetében 48,47 év, külföldön született beköltözők esetében 44,54 év, hazai születésű, legfeljebb 10 éve Győrbe költöző esetében 38,45 év. A kutatásban résztvevők körében ez jelzi azt, hogy a fiatalabb korosztály mobilabb, alapozva ezt arra, hogy a győri születésűek, valamint a belső vándorlásban résztvevők között az átlagéletkor 10 évvel toódik el az előbbieik javára. Visszaulva a korábban említett KSH (2017) tanulmányra, miszerint a 30–34 év közötti nők mobilitása bizonyul magasabbnak, alátámasztást nyer a belföldi vándorlás esetében, azonban, ahogy a következő táblázat mutatja, a külföldről vándorlók esetében nem érvényesül ez a tendencia, még akkor sem, ha az aktuális életkor van feltüntetve, de az adatbázist áttekintve a külföldről vándorlók életkora a beköltözés idején: 18, 21, 23, 23, 28, 37, 51, 56. Amennyiben a matematikai átlagot vesszük alapul, akkor határozottan igazolt a statisztika, azonban a konkrétan közölt adatok a fiatalabb korosztály mobilitását támasztják alá a kis számú mintán.

3. táblázat: Megkérdezettek életkora

Honnan költözött		Fő	%
Győrben született, vagy több, mint 10 éve beköltözött	18-29	471	16,6
	30-39	581	20,5
	40-49	472	16,6
	50-59	473	16,6
	60-69	439	15,4
	70 felett	399	14,0
	Hiányzó	7	0,2
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született beköltöző	18-29	4	27,5
	30-39	2	13,4
	40-49	2	13,1
	50-59	4	27,5
	60-69	1	6,1
	70 felett	2	12,4
	Összesen	15	100,0
	hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	18-29	51
30-39		74	41,3
40-49		20	11,1
50-59		13	7,0
60-69		11	6,2
70 felett		10	5,8
Összesen		180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

4. táblázat: A költözés oka

Honnan költözött		Fő	%
Győrben született, vagy több, mint 10 éve beköltözött	családi ok	500	17,6
	tanulás	69	2,4
	munkavállalás	230	8,1
	egyéb	34	1,2
	Hiányzó	2 010	70,7
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született beköltöző	családi ok	8	53,0
	tanulás	1	6,9
	munkavállalás	6	40,1
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	családi ok	79	43,8
	tanulás	12	6,9
	munkavállalás	58	32,4
	egyéb	5	2,7
	Hiányzó	26	14,2
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

Mint azt a táblázatban szereplő adatok mutatják, a Győrben születettek lakóhelyváltása (az ő esetükben a lakóhely-változtatás Győr belterületén egyik városrészből egy másik városrészbe, valamint Győr 50 km-es vonzáskörzetén belül történő mozgást értjük), túlnyomó részben családi okok miatt történik, ami a másik két csoport esetében is meghatározó, azonban a külföldön születettek esetében, a többihez képest a legnagyobb arányban jelenik meg a munkavállalás, mint vándorlási motiváció, továbbá az ő esetükben a családi okokon, tanuláson, munkavállaláson kívül nem jelenik meg „egyéb” kategória. A hazai születésű, belső vándorlásban résztvevők eredményei nagyon hasonlítanak az előző csoport arányaihoz. Tanulási motiváció kapcsán nincs számottevő különbség. Összességében az látszik, hogy míg a győri, Győr környéki születésűek családi okok miatt változtatják lakóhelyüket, addig a belső vándorlásban, valamint bevándorlásban részt vevők számára a családi okok mellett számottevő a gazdasági tevékenység végzése is.

Ennek lehetséges magyarázatát ld. Szakirodalom fejezet, Környező országok mint küldők, valamint Migráció és kapcsolathálózatok alcímek.

5. táblázat: Megkérdezettek gazdasági státusza

Honnan költözött		Fő	%
Győrben született, vagy 10 évnél régebben beköltözött	Foglalkoztatott	1 382	48,6
	Nyugdíjas	1 055	37,1
	Tanuló	183	6,4
	Egyéb inaktív	196	6,9
	Hiányzó	26	0,9
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született beköltöző	Foglalkoztatott	9	60,4
	Nyugdíjas	2	12,3
	Tanuló	3	20,6
	Egyéb inaktív	1	6,7
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	Foglalkoztatott	105	58,5
	Nyugdíjas	35	19,6
	Tanuló	14	7,6
	Egyéb inaktív	25	13,7
	Hiányzó	1	0,6
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a foglalkoztatottak aránya jelentősen magasabb a vándorlásokban résztvevők körében, mint a Győr és Győr vonzáskörzetében, vagyis az egyéb kategóriákban. Ennek a számottevő különbségnek nem feltétlenül az az oka - amire elsőként (laikusként) gondolnánk -, hogy a munkanélküliség az egyéb kategóriába soroltak esetében magasabb, hiszen, ha megfigyeljük, akkor az „egyéb inaktív” kategóriák, a hazai születésű, legfeljebb 10 éve beköltözők kivételével csaknem azonos. Ez utóbbiak esetében növekszik csaknem duplájára az arány. Sokkal inkább a nyugdíjasok számával, az idősebb korosztály nagyobb létszámú lekérdezésével, hiszen látható, hogy az egyéb csoportban a nyugdíjasok aránya 2, valamint 3-szorosa a másik két csoporthoz képest. Tanulók esetén (feltéve, ha a megkérdezettek létszámát nem vesszük alapul) kiugróan magas a tanulók aránya.

6. táblázat: Van-e barátja a családban, rokonságban?

Honnan költözött		fő	%
Győri születésű, vagy 10 évnél régebben beköltöző	Nincs	539	19
	Van	2 303	81
	Összesen	2 842	100
külföldön született beköltöző	Nincs	4	26,7
	Van	11	73,3
	Összesen	15	100
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltözött	Nincs	26	14,5
	Van	154	85,5
	Összesen	180	100

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

7. táblázat: Van-e barátja munkatársai között?

Honnan költözött		fő	%
Győri születésű, vagy 10 évnél régebben beköltözött	nincs	1 505	52,9
	van	1 338	47,1
	Összesen	2 842	100
külföldön született beköltöző	nincs	5	34,2
	van	10	65,8
	Összesen	15	100
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltözött	nincs	91	50,6
	van	89	49,4
	Összesen	180	100

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

8. táblázat: Van-e barátja szomszédjai között?

Honnan költözött		Fő	%
Győrben született, vagy több, mint 10 éve beköltözött	nincs	1 557	54,8
	van	1 285	45,2
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született beköltöző	nincs	7	47,3
	van	8	52,7
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	nincs	112	62,3
	van	68	37,7
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

9. táblázat: Van-e barátja egyéb ismerősei között?

Honnan költözött		Fő	%
Győri születésű, vagy több, mint 10 éve beköltözött	nincs	674	23,7
	van	2 168	76,3
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született beköltöző	nincs	1	6,9
	van	14	93,1
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	nincs	43	24,0
	van	137	76,0
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

A fenti kérdés azért is lehet érdekes, mert megoszlanak a vélemények arról, hogy a családtagok között lehetséges-e baráti kötelékek létrejötte. Példának okáért Fischer (1982) megkérdőjelezi azt, hogy a barátság mint fogalom nyilvánvaló lenne. Az egészségügyi szakemberek csak „társadalmiként” tartják számon, a szociológusok azonban a társadalmi hálózat fontos alkotóelemét látják benne. Egyes értelmezésekben

a barátság az a viszonyulás, ahol a szeretet és megbecsülés megjelenik (Nem mondható-e ez el a barátságon túlmutató emberi kapcsolatokra is? Úgy gondolom, hogy ez egy lényeges megállapítás, de ennél bővebb definícióra szorul!). A klasszikus Oxford English Dictionary alapján szintén zavaros a kép. Egyes rokoni, valamint intim kapcsolatokat is a barátság fogalma alá helyez. Ebben az esetben azonban hol húzódik a határ? A tanulmányt továbbolvasva, előfeltevésem arról, hogy az operacionalizálás – ezen definíciók és kétértelműség miatt – nehézkes, Fischer is hasonlóképp gondolkodik, hivatkozva a nemzetek közötti különbségekre is, majd bemutat egy 1050 felnőtt bevonásával végzett tanulmányt, melynek célja, hogy közelebb kerüljenek a „barát” fogalmának meghatározásához. Fontos, hogy a barátság meghatározása felé induktívan közelítenek, annak meghatározása a kutatás során, a „nép” bevonásával történt. A kutatás eredményeként elmondható, hogy a korábbi O.E.D. definíció nem fedti a valóságot a rokoni kapcsolatok tekintetében, hiszen a barát címke használata nem volt jellemző rokonsági kapcsolatok esetében, sokkal inkább a lazábbnak tűnő szomszédági vagy munkatársi kapcsolatok esetében, de csak akkor, ha azok régóta fennállnak vagy az egyének életkora nem tér el nagyon egymástól. Összességében elmondható, hogy egyes elemek kizárása megtörtént, némileg megfoghatóbbá tették a fogalmat, azonban annak tisztázására nem került sor. Legmeglepőbb konklúzió, hogy a barátság meghatározása során felvetődik az a kérdés, hogy kitől kérünk kölcsön, nyilván olyan további elemeken kívül, mint az együtt eltöltött minőségi idő, közösen szervezett programok, saját múltunk feltárása.

A következőkben a családi kötelékek vizsgálatának eredményeit mutatom be a három csoportra vonatkozóan. A családi, rokoni kapcsolatokban kialakuló baráti kötelékek százalékos arányát, ha az egyéb kategóriát vesszük alapul, akkor a hazai születésű beköltözők közel azonos értékeket mutatnak, csupán kis mértékben emelkedik a családon belüli baráti kötelékek aránya. A külföldről költözők esetében az egyéb csoporthoz viszonyítva azt látjuk, hogy arányaiban magasabb százalékot ad azok száma, akik azt állítják, hogy nem szövődött barátság rokoni kapcsolataikban.

A munkatársak közötti baráti kapcsolatok kialakulását vizsgálva ismételt az mondhatjuk, hogy az egyéb, valamint a belső vándorlás résztvevői között számottevő különbség nem fedezhető fel, de ebben a kérdésben már a külföldről vándoroltakkal fordul a kép. Több, mint 10%-al többen állítják azt, hogy munkatársai között vannak barátai is.

Szomszédok között, ismét az egyéb csoportot helyezve alapként az mondható el, hogy ebben a kérdésben nem a külföldről érkezettek „lőgnak ki” a sorból – habár az értékek szinte tükörképei egymásnak –, hanem a belső vándorlás alanyai. Esetükben 60% fölé megy azok aránya, akik nem alakítottak ki erősebb köteléket szomszédjaikkal.

Egyéb ismeretségi körben jelen levő baráti kapcsolatok szintén a bevándorlóknak kedveznek. Ez csaknem 20%-al magasabb értéket jelent, mint a másik két csoport esetében, akik 1/4-ére nem jellemző, hogy barátaik az ismeretségi körükből kerülnek ki.

10. táblázat: Hány barátja van?

Honnan költözött		Fő	%
Győrben született, vagy több, mint 10 éve beköltözött	<= 3	682	24,0
	4 - 6	577	20,3
	7 - 9	427	15,0
	10 - 14	534	18,8
	15+	526	18,5
	Hiányzó	97	3,4
	Összesen	2 842	100,0
külföldön született be-költöző	<= 3	2	13,8
	4 - 6	1	6,1
	7 - 9	3	19,8
	10 - 14	2	13,6
	15+	7	46,8
	Összesen	15	100,0
hazai születésű legfeljebb 10 éve beköltöző	<= 3	34	19,0
	4 - 6	34	19,1
	7 - 9	38	21,0
	10 - 14	32	17,7
	15+	36	19,8
	Hiányzó	6	3,4
	Összesen	180	100,0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

Az eredményekből szembetűnően látszik az, hogy a győri születésű, győri lakosok esetében a válaszadók közel felének legfeljebb hat barátja van, míg ez az arány a külföldön születettek esetében mindösszesen alig 20%. Nagy szakadék mutatkozik a három csoportban a 15 feletti létszámnak, mely alapján az mondható el, hogy baráti köre ennek a csoportnak a legmagasabb a maga 46,8%-val. A további adatokat elemezve nem csupán a barátok száma kiugróan magas, de a problémák megoldásában a szerepük is. Míg a győri születésűek leginkább házastársukra, gyermekükre támaszkodnak, addig ez az arány a külföldi születésűek esetén csökken, a másik két csoporthoz képest a barátok mint természetes támaszok szerepe némileg megnövekszik. A legszembetűnőbb különbség a kül-

földön születettek, valamint a hazai születésű, legfeljebb 10 éve beköltözők között mutatkozik. Míg előbbinél a problémák megoldásában 35,8% a házastársra/élettársra számítók aránya, utóbbinál 50,4%. Szükségeltetik ehhez ismerni azokat az adatokat is, melyeket korábban a családi állapotnál ismertettem az összevetés alapjául.

2.2. A KÜLFÖLDI SZÜLETÉSŰ, A KUTATÁS ÉVÉBEN GYŐRI LAKOSOK ELEMZÉSE

A 15 fő, akik határon túl születtek motivációi a Győrbe való költözésnek 2 esetben tanulás, 6 esetben munkavállalás, valamint 7 esetben családi ok miatt, egyéb okok nem szerepelnek válaszaikban. Mivel a minta az elemzésben ilyen kis elemszámú, ezért jelen tanulmányban hagyatkozni csak az ő válaszaikra tudunk. Ezen személyek esetében a tanulási motivációk kevésbé érvényesülnek, mint a családi okok vagy a munkaerőpiacon való részvétel. A költözés évében a tanulók 18, valamint 37 évesek voltak. A munkavállalók életkora 21 és 52 év közötti, a családi okokra hivatkozók életkora 23 és 61 közötti skálán mozog, ami meglehetősen tág intervallumot takar. A 15 fő közül 10-en arról a településről vándoroltak Győrbe, ahol születtek, négy fő azonban korábban már más, magyarországi településen ideiglenesen vagy életvitelszerűen élt, 1 fő állampolgárságával azonos országban váltott lakóhelyet és a vándorlás kiindulópontja ez utóbbi település volt.

Tanulmányok tekintetében 6-an rendelkeznek felsőfokú, 9-en középfokú végzettséggel rendelkeznek. Közülük 7 fő végez szellemi tevékenységet, 1 fő gazdálkodó, 1-1 fő betanított, valamint szakmunkás, 2 fő sosem dolgozott, akik közül az egyik a vándorlás okaként a munkavállalást jelölte meg, de későbbi válasza alapján tanulmányokat folytat, további 3 fő nem válaszolt a kérdésre. Összességében a válaszadók csaknem fele szellemi tevékenységet végez.

11. táblázat: Válaszadók foglalkoztatottsága (/fő)

Diplomához kötött	3
Egyéb szellemi (nem diplomához kötött)	3
Szellemi szabadfoglalkozású	1
Gazdálkodó, őstermelő (mg.)	1
Betanított munkás (nem mg.)	1
Szakmunkás (nem mg.)	1
Sosem dolgozott	2
Nem válaszolt	3

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

12. táblázat: Korábbi munkahelyek száma (/fő)

Második	Harmadik	Negyedik	Ötödik	Hatodik	Tizedik	Sosem dolgozott
2	1	2	4	2	2	2

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

A jövedelmi helyzet nehezen értékelhető, mert 6 fő nem tudja vagy nem válaszolt az adott kérdésre, a többi válasz alapján a válaszadók havi nettó jövedelme 37 ezer és 300 ezer Ft közötti, a háztartás összjövedelme pedig 140 ezer és 500 ezer Ft közötti értékekre tehető. Ezzel egyidejűleg 12 fő nyilatkozta azt, hogy nincs készpénzbeli megtakarítása, 1 fő nem válaszolt, valamint 2 fő nyilatkozta mindössze, hogy van félretett pénze. Folyószámlán való megtakarításról 10 fő válaszolta azt, hogy nincs megtakarítása, egy fő tartózkodott a válaszadástól, 4 fő vallott arról, hogy rendelkezik vele. De mennyi az annyi? Erre a kérdésre mindössze 5 fő nyilatkozott számszerű adatokkal, továbbiak 0 Ft vagy az előző kérdésekből értelemszerűen adódik, hogy megválaszolatlanul hagyták a kérdést. A havi félretehető összeg az 5 válasz alapján: 5 ezer, 10 ezer, 20 ezer, 25 ezer, 50 ezer, valamint 100 ezer Ft, ami azt jelenti, hogy az összes – 15 főt tekintve – tizede sem tud „jelentősebb” összeget félretenni a hónap végén.

13. táblázat: Rokonokkal való kapcsolat

Van-e ilyen rokona? (/fő)		
	Van	Nincs
Édesapja	10	5
Édesanyja	8	7
Fia(i)	8	7
Lánya(i)	8	7
Fiútestvére(i)	10	5
Lánytestvére(i)	7	8
Unokatestvére(i)	14	1
Anyósa/apósa	7	8

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

14. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Édesapa

	Havi szintű kapcsolattartás (édesapa) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
5	0	0	2	8	0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

15. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Édesanya

	Havi szintű kapcsolattartás (édesanya) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
7	0	0	2	6	0

Forrás: saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás- Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

16. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Fia(i)

	Havi szintű kapcsolattartás (fia(i)) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
7	4	1	2	1	0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

17. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Lánya(i)

	Havi szintű kapcsolattartás (lánya(i)) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
7	2	1	5	0	0

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

18. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Fiútestvér(ek)

	Havi szintű kapcsolattartás (Fiútestvére(i)) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
5	0	1	1	4	4

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

19. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Lánytestvér(ek)

	Havi szintű kapcsolattartás (Lánytestvére(i)) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
8	0	1	0	3	3

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

20. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Unokatestvér

	Havi szintű kapcsolattartás (Unokatestvére(i)) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
1	0	5	0	1	8

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

21. táblázat: Kapcsolattartás a rokonokkal – Anyós/após

	Havi szintű kapcsolattartás (Anyós/após) (/fő)				
Nincs ilyen rokon	Egy háztartásban élnek	Egyszer vagy kétszer	Naponta	Hetente	Egyáltalán nem
8	0	1	3	2	1

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

A feltüntetett táblázatokat összességében elemezve az mutatható ki, hogy a felnőttekkel való kapcsolattartás (amennyiben még élnek) heti rendszerességgel történik. Az egyenes ági leszármazottak többsége vagy a válaszadókkal egy háztartásban él vagy napi szintű kapcsolatban vannak. Testvérek esetében (oldalági rokonság kapcsán) már erőteljesen változik a kép. A többség ugyanolyan arányban (akinek van testvére) válaszolta azt, hogy vagy heti szinten tartják a kapcsolatot, vagy egyáltalán nem. Unokatestvérekre vonatkozó adatok alapján az mondható el, hogy igaz, a testvérekkel való kapcsolattartáshoz képest megugrott azok száma, akik egyáltalán nem tartanak fenn semmilyen kapcsolatot, de csupán egy fő nem rendelkezik ilyen jellegű rokoni kapcsolattal. Ha nem is heti szinten, de havonta történik személyes vagy online kontaktus. Meglepő adatot szolgáltat az anyóssal/apóssal való kapcsolattartás rendszeressége a számos anyósvicc ellenére. Akik rendelkeznek ilyen kötelékkel, azok döntő többsége heti vagy napi rendszerességgel tart fenn kontaktot. (Könnyen lehet, hogy ez házastárs nyomására történik, de ne legyünk előítéletesek, örüljünk az adatok szolgáltatta eredménynek).

22. táblázat: Barátok

Van-e barátja? (/fő)		
	Van	Nincs
Családban, rokonságban	11	4
Munkahelyen	10	5
Szomszédjai között	7	8
Egyéb ismerősei között	14	1

Forrás: Saját szerkesztés a Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013, N=3032 alapján

Habár messzemenő következtetések levonására ismét nem alkalmas az elemzés az alacsony elemszám miatt, azonban a kitöltők válaszai alapján az látszik, hogy a korábban általam szkeptikusan értékelt, rokonságon belüli baráti kapcsolatok jelenléte erőteljesen jelen van, azt csupán a számok alapján az ismeretségi körben szövődött barátok száma múlja felül, de jelentős a munkahelyi környezetben kialakuló barátságok száma is. Személy szerint jobban preferálnám azt az elképzelést, hogy a fent felsorolt kérdéseket két külön kategóriába soroljuk. Különböztessük meg a családban, rokonságban megjelölt barátokat egy egyéb kategóriától, mely tartalmazhatja a munkatársakat, szomszédokat. Jellemzően az ismerős egy tágabb fogalom, mérni feltehetően nehéz, azonban a számokból az látszik, hogy a többség esetében a barátok ebből a kategóriából kerülnek ki. Az összevetés szín-

tén nehézségekbe ütközik, hiszen az arányokat is figyelembe kellene venni, mint azt, hogy milyen nagy a rokonság, a munkahelyen milyen létszámban dolgoznak (nyilvánvalóan egy kisebb pl. virágkötő cégnél kisebb az esélye nagyobb létszámmal bíró baráti társaság kialakulásának, pláne, ha az egyetlen munkatárs a főnök is egyben), mint egy olyan nagy cégnél, mint az AUDI Hungária Zrt.), ismerni kellene a lakás körülményeit (kertes ház egy zsákutcában vagy panelház) stb. Az adatok nagy része a GYIK adatbázisban rendelkezésre áll, részletes kidolgozása azonban egy újabb tanulmány megírását követelné meg.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A külföldről beköltözők, hazai születésű, legfeljebb 10 éve Győrbe költözők, illetve a győri születésű, valamint Győr 50 km-es vonzaskörzetében élők/költözők (egyéb csoport) demográfiai és kapcsolatháló kutatása érdekes eredményekhez vezetett. Azt láthattuk, hogy a nemek szerinti megoszlás egyik csoportban sem mutat mérvadó különbséget. A belső vándorlásban résztvevők számítanak a legfiatalabb csoportnak az adatbázis alapján, a legidősebbnek az első (legnagyobb) csoportba tartozók. Ez azt eredményezi, hogy az egyéb csoportban a nyugdíjasok nagyobb számban voltak jelen, a megkérdezettek 37,5%-a.

A költözés oka mindhárom csoportban jellemzően családi okokra vezethető vissza, a bevándoroltak és a hazai vándorlók körében azonban nem kevésbé jelentős a munkavállalás miatti migráció, tehát nagy szerepet játszanak a gazdasági tényezők is.

Az egyik legnagyobb kérdés, ami felvetődött az elemzés során, az a családi kapcsolatok és a barátság kapcsolata. Igaz, mindegyik erős kötésnek számít szociológiai értelemben, megkérdőjeleződik. Vegyünk egy példát. Adott egy unokatestvér, akit az alany a barátjának is tart. Hogyan mutatja be őt másoknak? Vélhetően a rokoni kapcsolatát helyezi előtérbe. A családtagok barátként való titulálása a külföldről érkezők körében a legkevésbé jellemző. Munkahelyen kialakuló baráti kapcsolatok azonban ezen csoport számára kedvez, míg a szomszédokkal a hasonló kapcsolatok a válaszadók felénél jelenik meg. Ezen a területen a legkedvezőtlenebb aránnyal a hazai vándorlók rendelkeznek. A legmeghatározóbb adat az egyéb ismerősök körében került lejegyzésre. Nagy fölénnyel, 90% feletti aránnyal a környező országokból érkezők állítják azt, hogy ismerősi kapcsolatokból kerülnek ki a barátok. Ezt visszavezethetjük arra ennél a célcsoportnál, amit korábban Granovetter (1982) állított, miszerint a gyenge kötések gyakorta erősebbek lehetnek, mint az erős kötések. Azonban ezzel Farkas (2014) állítása is – miszerint a határok abszolúte nem egyértelműek és inkább homályosak – alátámasztást nyer.

A barátok számának tekintetében is a külföldről érkezők arányainak kiemelkedő magasságát figyelhetjük meg. Míg az egyéb csoportba sorolt válaszadók jellemzően maximum hat baráttal rendelkeznek, addig a bevándoroltak ennek a számnak a duplájával rendelkeznek. A kettő közötti intervallumban helyezkednek el a hazai vándorlók.

A családon belüli kapcsolattartás gyakoriságára a környező országokból vándorolt 15 fő esetében az jellemző, hogy az egyenes ági kötelékek szorosabbak, így a szülőkkel, gyermekekkel való kapcsolat. A gyermekekkel kapcsolatban, a többség a megkérdezettekkel egy háztartásban él, így a kapcsolattartás eleve nem opcionális. Meglepő, hogy a testvérek estében már megjelent olyan alternatíva is, mint az, hogy egyáltalán nem tartják a kapcsolatot, ami azért meghökkentő, mert az unokatestvérek esetében jobb eredmények születtek. Lehet, hogy a fent említett unokatestvér valójában tényleg a barát? Szintúgy, mint az anyós vagy az após?

IRODALOM

- Farkas Z. (2014): *A társadalmi kapcsolat fogalma és típusai*. Társadalomkutatás 32(1.). 10–23. <http://dx.doi.org/10.1556/Tarskut.32.2014.1.2>
- Fischer, C. S. (1982) *What do we mean by "friend"? an inductive study*. Social Networks, 3(4). 287–306. doi:10.1016/0378-8733(82)90004-1
- Fukuyama, F. (1999): *Social Capital and Civil Society*. www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm (Letöltve: 2020. 04.15.)
- Gödri I. (2007): *A kapcsolati tőke szerepe a magyarországi bevándorlásban*. Kisebbségkutatás 16(4.). 699–727.
- Gödri I. (2010): *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. Központi Statisztikai Hivatal és Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 83(2.). Bp.
- Granovetter, M. (1982): *Alienation Reconsidered: The Strength of Weak Ties*. Connections, 5(2.). 4–16.
- Granovetter, M. (2008): *The Strength of Weak Ties*. In: Linton C. Freeman (ed.): *Social Network Analysis*. Volume 4. Sage Publications, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, 169–189.
- GYIK adatbázis – Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, 2013.
- Habclicsek L. (2004): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. Központi Statisztikai Hivatal és Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 78(3.). Bp. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand17.pdf>, 2020. március 27.
- Illés S. (2000): *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. Központi Statisztikai Hivatal és Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései, 63(2.). Bp.
- Központi Statisztikai Hivatal (2017): *A belföldi vándorlás aktuális trendjei, 2012–2017*.
- Lin, N. (2001): *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*.
- Cambridge University Press, Cambridge.
- Rechnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlesztésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus Kiadó, Bp.–Pécs.
- Tomka B. (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Bp.
- Tönnies, F. (1983): *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Bp.

Koronavírus: Újabb rizikófaktor a járműiparban

ÖSSZEFOGLALÓ

A koronavírus következtében bevezetett korlátozások jelentős hatást gyakorolnak a feldolgozóipari tevékenységekre Európa-szerte, ez alól a járműipar sem jelent kivételt. Az ágazat egyébként is jelentős kihívásokkal szembesült az elmúlt időszakban, a dízelbotrány, az alternatív hajtásokra történő átállás jelentős költségeket emésztett fel az egyes konszerneknél. Jelenleg gyakorlatilag valamennyi járműgyár bezárt Európában a vírushelyzet miatt, a termelés újraindításának időpontja pedig bizonytalan. A megrendelések visszaesése, a beszállítói láncokban keletkezett fennakadások, valamint a járvány gyáron belüli esetleges terjedésének megakadályozása miatt ugyanakkor nem maradt más választása a vállalatoknak. Mi a helyzet jelenleg az európai járműgyártás területén? Hogyan hatnak a korlátozások a munkavállalókra? Milyen hazai vonatkozásai lehetnek a kényszerszünetnek? Ezekre a kérdésekre keresi a választ jelen elemzésünk.

BEVEZETÉS

A koronavírus terjedésével párhuzamosan az élet egyre több területén szembesül kihívásokkal az emberiség. Eddig megszokott életünket gyökeresen változtatják meg a járvány terjedésének mérséklését szolgáló korlátozások, s egyre inkább felszínre kerülnek a vírushelyzet okozta gazdasági nehézségek is. Hazánkban és Európa több országában is fontos szerepet játszik a feldolgozóipar, azon belül is a járműipar. Vajon milyen hatása lesz a jelenlegi folyamatoknak a járműiparra, s azáltal az egyes nemzetgazdaságok teljesítményére? Noha Európában még messze nem látjuk a járvány elmúltának pontos időpontját, néhány megállapítást ugyanakkor tehetünk már az autóiparral kapcsolatosan.

AZ EURÓPAI JÁRMŰIPAR JELENLEGI HELYZETE

Milyen állapotban van jelenleg a járműipar Európában?

1. Először is érdemes leszögezni, hogy az előállt helyzet egy amúgy is nehézségekkel küzdő ágazatnak jelent újabb problémát. Az elmúlt években ugyanis számtalan kihívás érte az európai járműgyártókat, elegendő, ha csak a dízelbotrányra,

- az elektromos hajtásra való áttérés vagy a digitális átállás nehézségeire, beruházási igényeire gondolunk. Mindemellett hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a nagyvállalatok többsége jelentős profitra tett szert a 2019-es esztendőben (is).
2. Ebben az amúgy sem sziklaszilárd helyzetben a járműgyártók a 2008-as évhez hasonló szituációval találják szembe magukat, hiszen ismét gyártósorok leállítására kerül sor világszerte – egészen más okokból, mint annak idején. Jelenleg ugyanis a vírus terjedésének megállítása (Németországban előfordult, hogy a működő gyárakban azonosítottak koronavírus-fertőzött személyeket), a beszállítói hálózatokban történő fennakadások, továbbá a vírushelyzet okán nagymértékben lecsökkent kereslet miatt tartanak kényszerpihenőt az érintett vállalatok.
 3. A gyártósorok leállítása gyakorlatilag mindenütt előre tervezett módon történt/történik meg. A vírus kínai gócpontjaiban már év elején leálltak a termeléssel (itt épp most stabilizálódik a helyzet), március közepétől pedig az európai termelőegységeket is folyamatosan bezárták. A nagyvállalatok eltérő leállási idővel számolnak, míg a Volkswagen-csoport (köztük az Audi is) és a PSA mindössze két-három héttel terveztek, addig a BMW és a Ford is minimum négy-, illetve hathetes kényszerszünetet jelentett be egyes európai telephelyein. Az európai járműgyártó központok leállításával párhuzamosan pl. mexikói, dél-afrikai, oroszországi, USA-beli, argentin, brazil üzemeiket is bezárták a konszernek. Ugyanígy kényszerszünetet tartanak a legfontosabb alkatrészbeszállítók is, hiszen jelenleg nem állnak rendelkezésre azok a gyártási folyamatok, melyekbe beépítenék termékeiket.
 4. Nagy kérdés továbbra is, hogy a termelés újraindításával párhuzamosan vajon a kereslet is vissza tud-e állni az elvárt szintre, és ha igen, mikor? A kialakult helyzetben sokan fizetésesökkenéssel szembesülnek, ez eredményezheti eddigi tartalékaik (vagy legalábbis azok egy részének) felélését, megeshet, hogy éppen az autóvásárlásra vagy -cserére szánt összegek tűnnek el. Könnyen lehet, hogy ez a helyzet éppen a prémium márkákat gyártó vállalatokat fogja legkevésbé érinteni, hiszen ők rendelkeznek a legtehetősebb, legtőkeerősebb vásárlói körrel. Figyelmet érdemel továbbá, hogy a megelőző intézkedések következtében gyakorlatilag az összes fontosabb autókiállítás és vásár elmaradt vagy elnapolásra került, mely sok esetben az új modellek hivatalos bemutatásának kiesését, elhalasztását is jelentette.
 5. A nagy járműgyártók jelenleg vizsgálják azokat a lehetőségeket, miként lehetnének leginkább hasznára a járvány elleni védekezésnek. Az elmúlt hetekben pl. több százezer FFP 2-es és 3-as maszkot ajánlottak fel saját raktárkészletükből az egyes kormányoknak, egészségügyi ellátóknak, ugyanis a leállítás miatt jelenleg azok a munkafolyamatok is szünetelnek, melyekhez a dolgozóknak biztosítják az ilyen jellegű védőfelszerelést. A VW-konzern egyes üzemeiben azon dolgoznak, miként tudnának 3D-nyomtatással lélegeztetőgépekhez szükséges alkatrészeket gyártani.

MUNKAERŐ-PIACI KILÁTÁSOK

Miként lehetséges a munkavállalók megtartása ebben a nehéz helyzetben?

1. Jelen helyzetben gyors megoldásokra törekednek a nagy cégek. Az adminisztratív, szellemi foglalkoztatottak esetében távmunkát, home office-t vezettek be sok helyen, illetve a személyes jelenlétet igénylő legszükségesebb területeken csökkentett kapacitással üzemelnek. Nem ilyen könnyű a fizikai foglalkoztatottak esetében a kényszerszünet alatti bérfizetés. Egyes helyeken kötelezően szabadságra küldték a munkavállalókat, esetleg korábbi, bennragadt szabadságuk terhére vannak otthon vagy felhalmozódott túlóráikból „számolják le” ezeket a heteket. Van olyan vállalat is, ahol ún. „állásidőt” vezettek be, ami praktikusán azt jelenti, hogy az alapbérüket megkapják a munkavállalók, ugyanakkor a pótlékokat, egyéb kiegészítéseket nem. Németországban ún. csökkentett munkaidőt (Kurzarbeit) vezettek be a járműgyártó vállalatok (ennek feltételeit lazította nemrég a német parlament), ilyen esetben a nem dolgozó alkalmazottak az állam szerepvállalásával az eddigi nettó bérük 60%-át kapják meg, melyet sok esetben a cégek kiegészítenek további összegekkel, így minimális jövedelemkieséssel kell számolni a munkavállalóknak. Csak a VW-konzern németországi üzemeiben 80.000 munkavállaló érintett. Bármelyik eset is érvényesül, a dolgozók anyagilag valamivel nehezebb helyzetbe kerülnek, ám úgy néz ki, a munkahelyük megmarad.
2. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a járműipar viszonylag flexibilis foglalkoztatási gyakorlatokkal bír, mely számos esetben hoz meglepő megoldásokat. Mivel az autók életciklusa hosszabb-rövidebb időre szól (a kereslet függvényében), a járműgyárak néhány évente átállnak új modellekre, így akár több hónapos folyamat is lehet, míg a gyártósorokat átalakítják. Ezekben az időszakokban a bérelt munkaerő esetén gyakran nem élnek a szerződéshezszabítással, az állandó munkavállalókat pedig átképzésre „vezénylik”, esetleg csökkentik munkaidejüket, de olyan is előfordult már, hogy hosszú hónapokig ingáznak a munkavállalók a konzern egy másik, viszonylag közeli telephelyére (történt már ilyen a győri Audi esetében is, egy átállási folyamat során sok száz munkavállalójuk hosszú hónapokig Pozsonyba járt dolgozni). Németországban jelenleg is több járműgyárban van ún. felfutási időszak (pl. az Opelnél), így a munkavállalók egy része amúgy is részmunkaidős foglalkoztatási formában kerül alkalmazásra.
3. Mindeközben egy jelentős digitális átállás is zajlik a járműiparban, az ipar 4.0 eszközrendszerét és folyamatait építik ki, továbbá bizonyos új termékek (pl. elektromotorok) gyártásához is kevesebb munkavállalóra van szükség. Egy német szakmai szervezet szerint 2030-ig Németországban 70 000 fővel fog csökkenni a járműiparban foglalkoztatottak létszáma.

HAZAI HELYZETKÉP

Miként érintik a vírushelyzet nyomán előállt gazdasági változások a magyar járműipari ágazatot és a nemzetgazdaságot?

1. Az európai nemzetgazdaságok közül kétségtelenül hazánkat érte el a legjobb állapotban a vírushelyzet. Az 5% körüli stabil gazdasági növekedés, a 3% alatti munkanélküliség, a folyamatosan csökkenő államadósság, a jegybanki alapkamat alacsony mivolta irigylésre méltó sok európai ország szemszögéből. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a járműipar meglehetősen nagy szerepet játszik a magyar gazdasági növekedésben, így egyáltalán nem mindegy, hogy milyen hosszú és mennyire nehéz időszak áll az ágazat előtt. Az ágazat 2018-ban a GDP 4,3%-át adta, míg a 175 ezer főt meghaladó foglalkoztatás a nemzetgazdasági szint 2,6%-a volt. A Magyar Nemzeti Bank legfrissebb becslése szerint a leállás 0,3-0,4%-kal csökkenti havonta az éves GDP-növekedést.
2. A nagy járműgyártó központok idehaza is sorra zárták be üzemüket, leállt a termelés a győri Audiban, a kecskeméti Mercedesben, a szentgotthárdi Opelben és az esztergomi Suzukiban is. Ma még nehéz megmondani, pontosan mikor is indul meg újra a termelés, ám úgy tűnik, a Magyarországon működő nagyvállalatok is nagy hangsúlyt fektetnek a munkaerő megtartására, hiszen a dolgozók az ún. állásidő alatt is kapják a fizetésüket, ráadásul az Audi épp a napokban jelentette be, hogy hároméves bérmegállapodást írt alá a szakszervezettel. A jelek arra mutatnak tehát, hogy a nagyvállalatok intézkedései egybeeszenek a kormányfő véleményével, miszerint minél több munkavállalót szükséges munkaviszonyban tartani a nehézségek ellenére is. Amennyiben mégis sor kerülne elbocsátásokra, okkal bízhatunk abban, hogy az egyébként érezhető munkaerőhiány következtében a munkavállalókat viszonylag gyorsan felszívna a hazai gazdaság.
3. Az elmúlt évek kormányzati törekvései révén már messze nem csak „összeszerelő üzemek” vannak hazánkban, jelentős kutatás-fejlesztési kapacitások épültek ki a járműiparban, ráadásul itt készülnek a VW-konzern számára a jövő hajtását képviselő elektromotorok is. Ezzel párhuzamosan a különböző beszállító-fejlesztési programok révén egyre több magyar vállalat kapcsolódik be a beszállítói hálózatokba, így a nemzetközi piacokon is versenyképes tud lenni egy-egy termékkel vagy szolgáltatással. Kérdés persze, hogy a jelenlegi nehéz helyzetben miként tudnak túlélni a beszállítók, van-e elég tartalékuk a rendkívüli állapot átvészeléséhez? További bizakodásra adhat okot a győri, illetve kecskeméti gyártók esetében, hogy – mint fentebb említésre került – a prémium kategóriájú gépjárművek esetében rövidebb időtartamú keresletcsökkenésre számítanak a szakértők.

KITEKINTÉS

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a globális járműipar újabb megpróbáltatások elé néz, a kérdés, hogy a várhatóan néhány hetes/hónapos leállást követően mennyi időre van szüksége az ágazatnak a regenerációhoz. Elképzelhető, hogy rövid idő alatt visszaáll minden a vírushelyzet előtti szintre, azonban nem zárható ki egy elhúzódó válságidőszak, hosszú újjáépítési folyamattal. Sok múlik azon, hogy milyen hosszú lesz a termelés kiesés és milyen mértékben esik vissza a megrendelt gépjárművek darabszáma. Minél hosszabb lesz a válságidőszak és minél jobban visszaesnek a megrendelések, annál valószínűbb, hogy az európai járműgyártók költségcsökkentés okán kénytelenek lesznek elbocsátásokat fogadtatósítani. Épp ezért kulcskérdés, hogy az egyes nemzeti kormányok milyen gazdasági akcióterveket vezetnek be a gazdasági válság kezelése érdekében, jó esetben azok a munkavállalók munkaviszonyban tartását segítik elő, megfelelő állami szerepvállalással. Magyarországon a jelek kedvező irányba mutatnak, ugyanakkor a helyzet megfelelő kezeléséhez szükség lesz a kormányzat, a vállalatok és a munkavállalók kompromisszumkésztségére és együttműködésére.

Éledező járműgyártás Európában

ÖSSZEFOGLALÓ

2020 márciusában a koronavírus-helyzet miatt az európai járműgyárak döntő többsége leállította a termelést. A munkások egészségének védelme, a beszállítói hálózatokban jelentkező fennakadások, továbbá a csökkenő kereslet tette szükségessé a gyárak bezárását. A napokban néhány helyen újra megindult a termelés – jelentősen csökkentett kapacitással. Ezzel párhuzamosan a járműgyártó vállalatok új autó eladásai jelentősen visszaestek a legfontosabb piacokon, továbbá egyre-másra jelennek meg kormányzati intézkedések, melyek a munkahelyek megőrzését szolgálják. Mik lehetnek az újranyitás okai? Milyen intézkedéseket tettek a járműgyárak a dolgozóik egészségének védelme érdekében? Mi a helyzet a beszállítói hálózat területén? Milyenek a kilátások a kereslet tekintetében? Milyen munkaadói, kormányzati intézkedések történtek Közép-Európában a munkavállalók munkahelyeinek megtartása érdekében? Jelen elemzésünk ezekre a kérdésekre keresi a választ.

BEVEZETÉS

2020 márciusában Európában gyakorlatilag valamennyi járműgyár bezárta kapuit a koronavírus-helyzet miatt, továbbá a más kontinenseken működő termelőüzemek is abbahagyták a gépjárművek gyártását. A munkavállalók egészségének védelme, a beszállítói láncokban történő elakadások, valamint a kereslet csökkenése motiválta leginkább a gyárak leállítását. A napokban, 3-4 hét kényszerpihenő után óvatos lépések történtek az egyes járműgyárak újranyitását illetően, melyek mutatják: hosszú még az út a teljes kapacitással történő üzemelésig.

A Húsvét hétvégéjét követően néhány európai járműgyár újra megkezdte működését. Többek között Magyarországon az Audi motorgyárában indult újra a termelés, Ausztriában a steyeri Mercedes-járműgyár, míg a csehországi Nosovicében lévő Hyundai-telephely kezdte meg a munkát, és számos üzem Spanyolországtól Lengyelorszáig az újraindulás küszöbén áll. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a munkakezdés mindenütt jelentősen csökkentett üzemmódban kezdődött meg, a napi kapacitások töredékét használják csak ki. A győri Audiban a motorgyár egy gyártószalagja indult el egy műszakkal, a tervek szerint ez fokozatosan bővül majd újabb sorokkal, újabb műszakokkal, továbbá a járműgyár is megkezdte működését.

EGÉSZSÉGVÉDELEM, ÉLEDEZŐ BESZÁLLÍTÓK, BIZONYTALAN KERESLET

Az elmúlt hetekben a járműgyárakban speciális intézkedéseket és eszközöket alkalmaztak annak érdekében, hogy felkészítsék az üzemeket a munkavállalók biztonságos alkalmazására a koronavírus idején is. A munkafolyamatok függvényében kötelezővé tették a másfél méteres távolságtartást a dolgozók között, ahol ez a munkafolyamat jellegéből nem biztosítható, ott különféle védőeszközöket (pl. plexifalakat) telepítettek. Új intézkedéseket vezettek be a műszakváltásokhoz kapcsolódva a tumultusok elkerülése érdekében, ugyanígy sok helyütt bezárták az étkezdéket és bővítették a vállalati buszjáratok kapacitásait is. Emellett folyamatosan informálják a munkavállalókat a szükséges és elvárt egyéni óvintézkedésekkel kapcsolatban. Ezek az intézkedések tehát arra irányulnak, hogy megszüntessék a gyárbezárások egyik fontos kiváltó okát, a munkavállalók közötti esetleges vírusterjedést.

Ami a beszállítói láncokat illeti, már nem ilyen egyszerű a helyzet. Kétségtelen, hogy Kínában a járműgyárak döntő része újraindult, sőt sok esetben a bezárások előtti volumen 80%-át is eléri már a termelés. Ennek következtében Kelet-Ázsiából is újra érkeznek alkatrészek az európai gyárakba, másfelől pedig a felfutó ázsiai gyárakban szükségessé váltak az európai gyárakban gyártott termékek, alkatrészek. A beszállítói hálózatok ugyanakkor korántsem álltak még helyre, a nagyvállalatoktól a KKV-kon keresztül az egészen kis méretű beszállítóig tartó láncolat regenerálódásához több idő kell, ráadásul vállalatmérettől függően olyan nehézségekkel küzdenek, mint a munkaerő megtartása a leállás idején, a likviditási problémák, illetve a szállításban fellépő akadályok. Ismert, hogy az egyes alkatrészek a beszerelés előtt általában néhány órával érkeznek csak meg a járműgyárakba, a just-in-time módszer miatt ugyanis nem állnak hegyekben az egyes komponensek raktárakban. Elég egy kis fennakadás a szállításban és máris leáll a gyártósor alkatrészhiány miatt. A járműgyárak beindítása tehát jelentős összhangot kíván meg a világban működő beszállítók között.

A legbizonytalanabb a helyzet a kereslet tekintetében. A koronavírus miatt jelentősen csökkent a kereslet a fontosabb piacokon, az első negyedéves adatok a tavalyival összehasonlítva az amerikai, az ázsiai és az európai kontinensen is kétszámjegyű visszaesést mutatnak az értékesített járművek darabszámában. A vásárlások elhalasztása, az autókereskedések zárvatartása jelentősen megakasztotta a járművek értékesítését. A német autógyártókat tekintve a Volkswagen konszern eladásai 13%-kal estek vissza az USA-ban, ugyanez a visszaesés a Porsche esetében meghaladja a 20%-ot, a BMW pedig 15%-kal kevesebb autót értékesített idén januártól márciusig. Az amerikai piacon egyes ázsiai konszernek még ennél is jelentősebb problémákkal küzdenek, a Hyundai és a Mazda mintegy 43%-os visszaesést könyvelhetett el, a Mitsubishi pedig kevesebb mint feleannyi gépjárművet tudott eladni, mint 2019 azonos időszakában. Európában az új gépjárművek értékesítése januárban 7,6%-os, februárban 7%-os visszaesést mutatott,

márciusban a kényszerű korlátozások és bezárások miatt pedig már 55,1%-kal kevesebb autót értékesítettek a kontinensen. Az év harmadik hónapjában a legnagyobb visszaesés nem meglepő módon a járvány által leginkább sújtott országokban következett be: Olaszországban 85,4%-kal, Franciaországban 72,2%-kal, Spanyolországban pedig 69,3%-kal estek vissza az értékesítések. A legnagyobb, 60% feletti visszaesést a Renault és a PSA szenvedte el, a német márkák 40% körüli csökkenéssel szembesültek. A kínai piacon ugyanakkor reménykedésre adhat okot, hogy gyakorlatilag az összes autókereskedő újra megkezdte tevékenységét, és az egyes konszernek szakértői szerint az eladások a nyár elejére már elérhetik az előző év azonos időszakának szintjét. Az eladásokban mutatkozó kiesés csökkenő tendenciát mutat: míg ez év második hónapjában a 2019. februári eladásokhoz képest 80%-os visszaesést regisztráltak, addig a márciusi hónapban ez az arány már csak 36%-ot tett ki. Elemzők a 2020-as gépjárműeladások területén globális szinten egyébként 15-20%-os visszaesésre számítanak.

A járműgyárak az elmúlt hetekben tovább fokozták azokat a gyártó kapacitásait, melyekkel egészségügyi felszerelések előállítását végzik. A VW-konzern több üzemében is arcvédő pajzsok előállítására való felkészülés zajlik (így a győri Audiban is), a martorelli Seat-gyárban 150 fővel egy gyártószalagon megkezdték a lélegeztetőgépek gyártását, több helyszínen pedig a 3D-nyomatókkal próbálnak meg lélegeztetőgépekhez szükséges alkatrészeket előállítani.

KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Közép-Európa számos országának gazdaságában játszik fontos szerepet a járműipar, így Németországban, Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban is. Az érintett országok kormányai a munkaerőmegtartás felől közelítenek elsősorban a problémához, így több jó gyakorlatot is találunk arra nézve, hogy az autóiparban dolgozók megtarthassák az állásukat és a jövedelmüket. A kényszerszabadságolás, a korábban felhalmozott szabadságok és túlórák beszámítása, az állásidő alatt az alaphír folyósítása esetén a dolgozók jövedelmük jelentős részét haza tudták vinni az elmúlt hetekben. Németországban a kormányzat a korlátozások bevezetésével párhuzamosan kiterjesztette a csökkentett munkaidőjű foglalkoztatás (Kurzarbeit) alkalmazásának lehetőségeit, így a járműiparban is rengeteg munkavállaló kieső bérét pótolja a német munkaügyi központ. Az általánosan a nettó jövedelem 60%-át biztosító ellátást a német járműipari vállalatok sok esetben kiegészítik a munkavállaló nettó jövedelmének 95%-ára, így az érintettek nem szenvednek jelentős kieséstől. Hazánkban a csökkentett munkaidő egy speciális fajtáját hívta életre a kormány: a gazdaságvédelmi akcióterv keretében munkahelyvédelmi bértámogatási programot hirdettek meg, melynek értelmében az állam a rövidített munkaidőben történő foglalkoztatás idejére biztosítja a dolgozók kieső jövedelmének egy részét. A maximum három hónapos támogatási időszak alatt a munkaidő csökkentésének mértéke legalább 30 százalék, de legfeljebb 50

százalék lehet, vagyis az átlagos munkában töltött időnek a napi négy órát el kell érnie. Az állam a kieső nettó munkabér 70%-át biztosítja, mely a munkavállaló számára adómentes juttatásnak minősül, a támogatás összege pedig dolgozónként havonta legfeljebb nettó 74 946 forint lehet. A bértámogatást a munkaadónak és a munkavállalónak közösen kell kérelmeznie az illetékes kormányhivatalnál. Amennyiben egy cég alkalmazottja támogatásban részesül, úgy a munkáltató vállalja, hogy a kérelem beadásától számítva megőrzi, a folyósítást követően pedig minimum egy hónapig fenntartja dolgozói létszámát. A magyar kormány speciális programmal támogatja a magasan képzett munkavállalók (mérnökök, informatikusok, kutatók) munkaerő-piaci megmaradását is, hiszen számukra külön bértámogatási programot hirdetett, melyet a járműiparban működő vállalatok is igénybe tudnak venni.

Szlovákiában a frissen megalakult koalíciós kormányon belüli feszültségek nehezítik a koronavírus gazdasági következményeivel szembeni hatékony fellépést. Az elfogadott intézkedések közül a járműipari cégeket segítheti az a támogatást, melyet a márciusban árbevétel-csökkenéssel szembesülő vállalkozások, nagyvállalatok vehetnek igénybe. Az árbevétel csökkenésének mértékétől függ a kilátásba helyezett támogatás összege, a minimális 10%-os visszaesésnél munkavállalónként 90 euró támogatás jár, míg akár 80% feletti árbevétel-kiesés esetén 500 euró meghaladó pénzügyi segítséget nyújt dolgozónként Szlovákia, a programban való részvétel feltétele az alkalmazotti létszám megtartása.

Csehországban a kormányzat differenciáltan járul hozzá a munkavállalók bérezéséhez, különböző kategóriákba sorolják a bérkompenzáció mértékét, attól függően, hogy a vállalat a munkavállaló bérének mekkora százalékát biztosítja a karantén/gyermekfelügyelet miatti otthon tartózkodás/hatóság által elrendelt gyárbezárás/ellátási láncok akadozása miatti korlátozott termelés stb. ideje alatt. Az utóbbi, a járműgyártásban jellemzően előforduló ok esetén a munkavállaló számára a munkáltató a bér 60-100%-át fizeti, melyhez az állam 60%-kal, de legfeljebb 29 000 cseh koronával járul hozzá.

A munkabérkompenzáció mellett újra és újra felmerül a járműipari vállalatok és a szakmai szervezetek részéről, hogy a kormányzati intézkedéseknek a kereslet élénkítésére is fókuszálniuk kellene. Egyre-másra emlegetik a 2008-as válságot követően Németországban bevezetett ún. roncsprémiumot, melyre mintegy 5 milliárd eurót fordítottak a 2009-es esztendőben. A juttatás célja az autóipar keresletnövelése volt, a legalább 10 esztendőes személygépjárművek újra cserélését a német állam autónként 2500 euróval támogatta. A német példát kisebb-nagyobb módosításokkal követte többek között Franciaország, Olaszország és Szlovákia is. Németországban több vezető politikus is a roncsprémium feltámasztásának támogatója lett az elmúlt hetekben, természetesen a nagy járműipari konszernek is sürgetik a téma napirendre vételét. Az elhangzott javaslatok mindegyike hangsúlyozza, hogy a járműiparban szükséges kormányzati ösztönzőket bevetni a kereslet növelése, illetve csökkenésének megállítása érdekében, napjainkban külön hangsúlyt fektetve az alternatív hajtású, környezetbarát gépjárművek vásárlásá-

nak támogatására. Míg Németországban az egyébként vitatott megítélésű program bevezetésén gondolkodnak, Szlovákiában éppen most függesztették fel az elektromos autók vásárlását 8000 euróval támogató programot, arra hivatkozva, hogy a megítélendő támogatás esetén a járműgyártás problémái miatt a vevő nem tudná az előírt 12 hónapon belül üzembe helyezni a kívánt járművet. Magyarországon a kormány a családvédelmi akcióterv keretében a legalább háromgyermekes családok számára nyújt 2,5 millió Ft-os támogatást minimum hétszemélyes új autó vásárlása esetén. Az év elején bejelentett klímavédelmi akciótervben pedig az olcsó elektromos autók megjelenésének és használatának támogatása is szerepel.

KITEKINTÉS

Pozitív változások indultak el tehát az európai járműgyártásban, ám a termelés koronavírus előtti szintre történő visszaállítása még várhatóan hosszú heteket, hónapokat fog igénybe venni. Az ágazat szereplői a jövőben egyszerre kell, hogy megküzdjenek a koronavírus miatti finanszírozási nehézségek kezelésével, a kereslet várhatóan lassú visszarendeződésével, továbbá a kisebb beszállítók talpon maradásának bizonytalanságával.

Covid-19 és a kultúra – Fiume és Galway, Európa Kulturális Fővárosai a koronavírus markában

ÖSSZEFOGLALÓ

Mint ismeretes, a COVID-19 elnevezésű koronavírus betegség 2019 decemberében bukkant fel a kínai Vuhan városában. Sok idő nem kellett azonban ahhoz, hogy 2020-ra már világjárványról beszéljünk. A tüdőgyulladásos megbetegedést okozó vírus végigsöpört a világ valamennyi országában, mely a döntéshozókat arra kényszerítette, hogy leállítsák a világ szokott rendjét, működését. Iskolák zártak be, a gazdaság kényszerszünetre állt át, a lakosságot kijárási korlátozás sújtotta. Azonban a vírus nemcsak az emberekre veszélyes, illetve nemcsak a gazdaságra. A járvány kivédhetetlen csapást mért a kultúrára is. E súlyos csapás a kultúra szemszögéből talán legérzékenyebben a 2020-ban esedékes Európa Kulturális Fővárosokat érintette, Fiume és Galway városát. Hiszen e két város több mint négy éve készültek a cím viselésének évére jelentős erőforrásokat összpontosítva nagyszabású kulturális programjukra. A programok azonban teljesen kerékbetörtek. A kérdés súlyosságát az adja, hogy nemcsak arról van szó, hogy elmaradtak a kulturális rendezvények, hanem elmaradt a milliós számú látogató, akikre épül a kezdeményezés. Minthogy az évnek már csaknem a fele eltelt, fájó számadást kell vetnie az idei két kulturális fővárosnak arról, vajon a tervezett programok hányad része valósítható még meg, a várt jótékony hozadékok milyen mértékben érvényesíthetőek még. Elemzésünkben képzeletbeli utazást teszünk e két városba, áttekintve, hogy milyen súlyosan érintette a járvány Európa legkiválóbb kulturális programsorozatát, ugyanakkor azzal a bizalommal, hogy bár a vírus „leterítette” a kultúrát is, nem sokáig hever már „ágyhoz kötve”.

BEVEZETÉS

Fiume, Horvátország híres kikötővárosa az ország első Európa Kulturális Fővárosa (EKF) lett 2020-ban. Programjuk mottója: „Sokszínűség kikötője”. A mottó híven tükrözi az Európai Unió 1985-ben útjára indult kulturális kezdeményezésének, az Európa Kulturális Fővárosa projekt célját, vagyis Európa kulturális sokszínűségének a bemutatását. Fiume EKF programja három témára fókuszál: a vízre,

a munkára és a migrációra. A programok emellett a világ aktuális kérdéseire is reflektálni kívántak. 2020 első hónapjaiban a legaktuálisabb kérdés azonban a COVID-19 járvány lett, amely hidegzuhanyként érte Fiume városát.

A járvány ténye nem érte másként Galway városát sem, a 2020-as év másik Európa Kulturális Fővárosát. Galway immáron a harmadik város Írországban Dublin (2001) és Cork (2005) után, amely viselheti az EKF címet, hazai elődeihez képest azonban kevésbé szerencsés módon. Az EKF programjuk mottója: „Engedd be a varázslatot”, választott témáik pedig a nyelv, a táj és a migráció. Kultúrájukhoz híven a „Galway 2020” elnevezésű programjukat pedig az ősi kelta naptárhoz kapcsolták, ekképpen programjuk a négy kelta fesztivál – Imbolc, Bealtaine, Lughnasa és Samhain – köré szerveződik.

A sors iróniája, hogy mindkét városban február első hetében indultak a nyitó rendezvények az EKF program keretében, azonban február utolsó hetében már az első koronavírusos megbetegedésekről számoltak be, mely eseteket Horvátországban és Írországban is korlátozó intézkedések sora követett. Fiume és Galway városa ekkor szembesült azzal, amitől a legjobban tartottak: be kell rekeszteni az EKF programokat. A súlyos döntés azonban nemcsak azt jelentette, hogy kulturális programok maradnak el, hanem egy sor város-megújulási, gazdasági, társadalmi folyamat is zátonyra futott, melyek részei az immáron több mint három évtizedes programsorozatnak. Milyen mértékű károkat szenvedett a program? Milyen hatások maradnak el, amelyeket az EKF projektől vártak a városok? Elemzésünkben e kérdések mentén tárgyaljuk Fiume és Galway 2020-as EKF programját.

AZ EREDETI EKF TERVEK

Az Európa Kulturális Fővárosa programokat általában az jellemzi, hogy egy teljes éven át programok gazdag tárházát valósítják meg, grandiózus kivitelben. Fiumében mintegy 300 kulturális programot szerveztek 2020-ra, mely körülbelül 600 eseményt jelent. E programok keretében 300 partner szervezet és művész kapcsolódik be a fiumei EKF projektbe, méghozzá több, mint ötven európai országból. A program egyik nagyszabású eseménye lehet majd a Grand Finale nemzetközi karnevál. A nyitórendezvény Fiumében február 1-jével megrendezésre került, 500 művész, 70 produkció, 30 helyszín és több ezer résztvevő jellemezte az első napokat az EKF program keretében. Az ezt követő időszakban pedig hét programvonal mentén olyan üzenetek köré szerveztek eseményeket, mint a tolerancia, mások elfogadása, vagy éppen Fiume, illetve Európa nehéz történelmi momentumával való szembenézés szükségessége és egy lehetséges jobb jövő elképzelése és felvázolása. A programok során foglalkoznak a jövő munkáival, a változásokkal, az új technológiák megjelenésével. A tengerparton, valamint a Rječina folyó mentén új, ideiglenes építészeti létesítményeket állítottak fel, annak érdekében, hogy életet leheljenek az eddig megközelíthetetlen és elhagyatott területekbe. Színházi előadások, kiállítások, kreatív workshopok sorát tervezték kifejezetten a gyerekek

számára. A megye területén 27 települést vontak be a programokba. A Kvarner térségben új turisztikai útvonalat terveztek új, állandó kortárs szobrokkal kijelölve az egyes állomásokat.

Galway városában 2000 kulturális programot szerveztek 2020-ra, melyek közül kiemelkedik majd az ősi Gilgames-eposz színre vitele, ha sikerül a járvány lecsengésével megvalósítani. A nyitó események február 7-ig, egészen egy héten át tartottak az ír városban. A programsorozat keretében Galway művészei szintén együttműködnek európai művészekkel, valamint reflektálni kívánnak az olyan aktualitásokra, mint például az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból. Az egyik leglátványosabbnak ígérkezett performansz Galway EKF projektjének keretében a Savage Beauty, mely során egy finn fényművész fényjátékkal „festi át” az Írországi Connemara-hegységet.

Ugyanakkor az elképzeléseket mindkét városban jelentősen újra kellett gondolni, hiszen márciusban már Írország és Horvátország is korlátozásokat, valamint kijárási tilalmat vezetett be. Ekkor Írországból már több mint kétezer fertőzött meg a vírus által, Horvátországban pedig közelítette az ezret a regisztrált fertőzöttök száma.

KORONAVÍRUS HATÁSAI ÉS ELLENHATÁSOK („VAKCINÁK”) AZ EKF PROJEKTEK ESETÉBEN

FIUME 2020

Fiume 2020 áprilisában már belátta, hogy a járvány miatt lehetetlen a kulturális programokat megvalósítani, a művészek tevékenysége korlátok közé kényszerült, így a város nem tehetett mást, minthogy EKF programjának nagy részét ideiglenesen befagyassza. A döntéssel párhuzamosan egy új krízis projekt menedzsmentet hívott életre. A „Rijeka 2020” társaság egy minimalizált munkavállalói létszámmal minden szükséges lépést megtett annak érdekében, hogy az eddig megvalósult programokhoz kapcsolódó kifizetések megtörténjenek. Emellett előkészítették azokat a programokat, amelyeket még képesek megvalósítani, amint a korlátozó intézkedések érvényüket veszítik.

Maga a város, valamint a projekt menedzsment közösen kidolgozott egy új programjavaslatot, melyet be is nyújtottak a Kulturális Minisztériumba. Azonban a járvány további negatív hatásaként nyilvánvalóvá vált, hogy a koronavírus okozta gazdasági károk források átcsoportosítását kényszerítik ki a nemzeti kormányzattól az ország költségvetését illetően, melyből az következik, hogy a fiumei EKF költségvetését is jelentős mértékben redukálják. Ekkor már a veszteségesség ténye került látószögbe, mely okán a „Rijeka 2020” társaság 59 főre csökkentette alkalmazotti létszámát, igaz, nyitva hagyva azt a lehetőséget, hogy a feltételek helyreállításával, valamint a szükséges pozíciók újramegjelenésével ismét vissza lehet térni a programhoz az érintetteknek. Illetőleg a megmaradt csapat és me-

nedzsmen bérét is csökkentették. A költségvetési intézkedést ugyanakkor súlyos csapásnak érzik. A programokkal kapcsolatosan több megvalósítási forgatókönyvet is elkészítettek minden lehetőséget megvizsgálva, és egy új programtervvel álltak elő. Amit az elmúlt nehéz időszakban tehettek, az a kommunikáció fenntartása a művészekkel, partnerekkel, intézményekkel, médiával. Az újragondolt programterv ugyanakkor új kritériumok mentén állt fel. A kritériumok technikai és tematikus feltételeket foglal magában. A technikai kérdések a programok megvalósíthatóságát vizsgálja az új körülmények tükrében, valamint az eddig befektetett pénzeszközöket veszi számba. Tematika szempontjából a program anyagi és nem anyagi örökségét tárgyalja a felülvizsgálat, különösen a megyei, illetve fiumei lakosság programba való részvételének a kérdését. A helyi független művészek, kulturális szervezetek, művészeti körök és más szereplők, valamint a helyi és nemzeti kulturális és kreatív szféra helyzetének értékelése az EKF program kapcsán szintén fontos felülvizsgálati procedúra alá került. A helyi kulturális intézményekkel a válság utáni időszakra koncentrálnak azzal a szándékkal, hogy pozitív atmoszférát legyenek képesek teremteni a program által. Emina Višnić, a fiumei EKF program projektigazgatója a legnehezebbnek azt találta, hogy néhány hét alatt kellett egy évek óta gondosan megtervezett programot teljesen felülvizsgálni, valamint szembenézni azzal, hogy bizonyos programoktól végleg el kell búcsúzniuk. Igyekeztek ugyanakkor azokat a programokat megtartani, amelyek a nemzeti kulturális identitást tükrözik, valamint a helyi kreatív energiákat aktivizálják. Bizonyos értelemben pozitívumként vehető, hogy az új helyzet miatt új programokat irányoztak elő az EKF projekt keretében, még hozzá tematikusan a COVID-19 járvánnyal kapcsolatos diskurzusok jegyében, keresve az új perspektívát a krízis utáni társadalmi kapcsolatok számára. Fiume továbbá azt is kijelentette, hogy EKF projektjük fontos szerepet játszhat a krízis során azáltal, hogy a projekt a helyi közösségekre és a nemzeti kulturális szcénára gyakorolt hatások középpontjában helyezkedik el.

Fiume városa kapcsolatba lépett Galway városával, és egy olyan lehetőségről folytatnak párbeszédet, hogy a programok egy részét esetlegesen 2021-ben is meg lehessen valósítani, párhuzamosan a többi EKF várossal. Természetesen ennek a lehetőségnek a megteremtése az Európai Unió intézményei hatáskörében vannak. Ugyanakkor a jelenlegi EKF városok nemcsak a csökkentett helyi és nemzeti költségvetéssel kell, hogy szembenézzenek, hanem az utazások, zárt határok kérdése is hátrányba szorította e városokat. Ekképpen várják a mostani EKF címbirtokosok, hogy az európai uniós intézmények európai szintű kulturális együttműködésekkel irányozzanak elő.

Májusban és júniusban végül is a fiumei EKF magához térni látszik. Számos kulturális és művészeti programot megtartottak és megtartani igyekeznek, ugyan csökkentett társadalmi kontaktok mellett. Ivan Šarar, a város kulturális osztályának vezetője „új, abnormális” körülményekről beszélt, amelyekhez alkalmazkodva Fiume folytatja kulturális programjait az EKF program keretében, valamint befejezik a már elkezdett infrastruktúrális projektek kivitelezését, többek között

a kulturális negyedben épülő új Gyermek Házát, vagy éppen a város egykor cukorfinomítóként működő épületének rekonstrukcióját, amely a Rijeka Polgári Múzeum új helyeként szolgál majd. A művészek videók által lépnek kapcsolatba a közönséggel, és új témákat vesznek elő. A Fiume opera kórus „a capella” módon különféle darabokat ad elő, a város szimfonikus zenekara pedig öt kamarakoncertet tart és rögzít a projekt keretében épülő új infrastrukturális létesítmények helyszínein. A balett-társulat pedig mikro-koreográfiákkal készül, de a Horvát Dráma Együttes is számos előadást mutat be, amelyeket elhalasztottak a koronavírus miatt. Mindezt úgy teszik, hogy alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez, speciális módon, különböző helyszíneken, az épületek falain kívül is. A város Beretich nevezetű parkolójában pedig mozi vetítéseket tartanak, hiszen a résztvevők így saját autójuk biztonságában élvezhetik a klasszikus és művészfilmek vetítését, Federico Fellini alkotásaival az élen. A város könyvtára a digitális lehetőségekkel él, mint a Zoom alkalmazása. Beszélgetéseket, videófelveteleket közvetítenek a közönség számára. A bábszínházak pedig szokatlan kültéri helyszíneken tartanak előadásokat. A Gyermek Ház online oldalakat, közösségi média felületeket alkalmaz programjai közvetítésére. Fesztiválokat is megtartanak Fiumében, vagyis hogy online, méghozzá a Zoom platformot használva ugyancsak.

Összességében látható, hogy a fiumei EKF április végére magához tért, a digitális technológiát alkalmazva hozzáigazodott a megváltozott körülményekhez. A kulturális szféra valamennyi szereplője felvette az új ritmust, sikeresen adaptálták az alternatív („abnormális”) lehetőségeket az EKF projekt folytatására. Az infrastrukturális beruházások nem torpantak meg, illetve ami kielégítő megoldást jelenthet nemcsak Fiume, hanem a másik EKF, vagyis Galway számára, az a nagyobb látogatószámra hivatott programok 2021-ben való megrendezése párhuzamosan az arra az évre kijelölt címviselő városokkal, Temesvárral (Románia), Újvidékkel (Szerbia) és Elefszínával (Görögország). E döntéshez azonban az Európai Unió intézményeinek is hozzá kell járulnia, mely eddig még nem történt meg. Mindenesetre a valós mérlegét a fiumei EKF-nek – annak eredményeiről, elmaradt hozadékaikról – valószínűleg csak az utólagos értékelésekből fogjuk tudni kiolvasni, valamikor 2021-ben.

GALWAY 2020

Galway 2020 április első napjaiban felfüggesztette EKF programját, a programsozortat felügyelő testülete pedig megvált azoktól az EKF keretében foglalkoztatott munkatársaktól, akik nem a legszűkebb – vagyis a legfontosabb – megvalósító csapathoz tartoznak. A testület ugyanakkor bizakodó volt abban, hogy az év során érdemleges EKF projektet tudnak majd megvalósítani. Az igazgatótanács a következő tényezőket mérlegelte a döntése meghozatalakor: összejövetelekre vonatkozó korlátozások, társadalmi távolságtartás, utazási korlátozások országos és nemzetközi léptékben. A testület a járvány berobbanásakor tárgyalt az Európai

Bizottsággal, a szponzorokkal, érintett szervezetekkel, Galway városának tanácsával, illetve az összes kulturális partnerrel. Szinte az összes alkalmazott ezután háromhetes ideiglenes elbocsátásra került azonnal. Az Artichoke művészeti menedzsment társaság volt a Galway 2020 EKF program kreatív igazgatósága, mellyel a város kénytelen volt megszüntetni a szerződését. Ugyanakkor elismerték és megköszönték a munkatársak eddigi munkáját, illetve kifejezetten Helen Marriage, kreatív igazgató kemény munkáját és elkötelezettségét az EKF irányába. Ezután sor került az események leállítására, a tavaszi, illetve nyári programok – mint szabadterei színházi, költészeti és művészeti rendezvények – törlésére, valamint a kisebb léptékű események elhalasztására.

Ugyanakkor az ír városban is elkezdtek keresni azokat a lehetőségeket, amelyekkel a korlátozások mellett is megvalósíthatóak a különböző programok. A kulturális partnerekkel elkezdtek dolgozni egy karcsúbb, de megvalósítható programsorozaton. Terveik között szerepel az is, hogy bizonyos programokat 2021-re tegyenek át, mint ahogyan Fiume is előterjesztette ennek a lehetőségnek az átgondolását az uniós intézmények felé. Galway városa emellett a digitális lehetőségeket is keresi a programok megvalósításának tükrében. Többek között a város leglátványosabb fényinstallációja, a Savage Beauty online módon lett közvetítve, a helyszínen pedig nem volt jelen közönség. A performanszot Kari Kola, finn fényművész álmodta meg, melynek keretében az írországi Connemara-hegységet tették még varázslatosabbá fényjátékkal. A programok nagy részét továbbá a nyári időszakra halasztották, abban bízva, hogy a járványveszély elmúltával eddig még soha nem látott mértékben lesz szükség a művészetekre.

Galway városa következképp drasztikus lépésekre kényszerült a koronavírus-járvány miatt, Fiume városához képest némileg keményebb érvágásokat hajtott végre a város. Ugyanakkor a lehetőséget meghagyta az év során enyhülő korlátozások feloldásakor az elbocsátott munkatársak visszavételére, valamint bízik abban, hogy az év második felében számos eseményt még meg tudnak szervezni. Ahol csak lehet, ott alkalmazzák a digitális technikákat, így tartva életben a programot. Továbbá bizonyos események 2021-re való áthelyezésével még teljessé tehető a projektjük, azonban ennek lehetősége még nem tisztázott. Nehéz megmondani, hogy milyen hozadékoktól esik el a város az EKF kapcsán, hiszen az év nagy része még hátra van, illetve azt is nehéz kitalálni, hogy járvány nélkül milyen sikere lett volna a projektnek, hány milliós látogatószámot hozott volna a városba a programsorozat. Annyi bizonyos, hogy a város számára e járvány óriási csatlódást hozott, nemcsak a 2020-as év kulturális tartalmai vesznek oda, hanem az elmúlt évek kemény munkái és befektetett energiái is.

KONKLÚZIÓ

Az Európai Unió legsikeresebb kulturális programja az Európa Kulturális Fővárosa projekt, mely címet ez idáig több mint 60 város viselhette. A cím eddigi története során azonban még nem fordult elő olyan esemény, mint 2020-ban a koronavírus-járvány. A COVID-19 arculcsapásként érte a két jelenlegi Európa Kulturális Fővárost, Fiume és Galway városát. A program sikere nagyban függ a városokba érkező látogatóktól az év során, azonban a járvány miatti intézkedések sora ellehetetlenítették a programokat. Mindkét város berekesztette a kulturális események megrendezését, redukálták a költségvetéseket, megváltak a program lebonyolításában résztvevő munkatársak jelentős részétől. A válságstábok igyekeztek megtalálni azokat a lehetséges technikákat, amelyekkel megmenthető a projektek, Fiumében is és Galway városában is a digitális technika segítségével a járvány kitörése utáni néhány héttel már képesek voltak tartalmakat közvetíteni. Ugyanakkor bíznak a nyári időszak jobb kilátásaiban, és az év még hátralevő részének előnyösebb feltételeiben. A városok felvetették bizonyos programok 2021-re való áttételét, azonban e kérdésben az Európai Bizottságnak van joga dönteni. Hogy milyen mérleget vonhatunk a két EKF program kapcsán? Tekintve, hogy előre sosem jósolható meg, milyen látogatószámot eredményezett volna a program a COVID-19 nélkül a tárgyalt városokban, így nehéz mérlegelni. Mindenesetre az éveken át folyó előkészítési munkák, a befektetett energia valószínűleg már sosem fog megtérülni. Igaz, az év második fele hozhat még fordulatokat. Talán a legfontosabb, hogy Fiume és Galway városa ne veszítse el az EKF projektjük felé irányuló elkötelezettségüket, és bízzanak abban, hogy a kultúra ugyan „megfertőződött” a koronavírus által, nem sokáig hever már „ágyhoz kötve”.

A KÖTET SZERZŐI

Dömötör Mihály PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

Dr. Fekete Dávid PhD egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Regionális-tudományi és Közpolitikai Tanszék

Morvay Szabolcs doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

Oszter Bettina PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

Tarró Judit PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

GRÓF
BETHLEN ISTVÁN
KUTATÓKÖZPONT

A Gróf Bethlen István Kutatóközpont 2016-ban jött létre Győrben. A kutatóközpont a Széchenyi István Egyetem tudásbázisán működő önálló kutatási egység, a multidiszciplináris társadalomtudományok területén végez kutatásokat, kapcsolódik az egyetem tananyagának folyamatos fejlesztéséhez, továbbá az új tudományos eredmények megfelelő disszeminációjához. A kutatóközpont keretében végrehajtott kutatási programok elsősorban a közgazdaságtudomány, a regionális tudomány, a politológia, a földrajztudomány és a geopolitika módszereit alkalmazzák.

ISBN 978-615-5776-54-0

9 786155 776540

